B. PETRICEICU-HAȘDEU.

ORIGINILE CRAIOVEI

1230-1400

BISERICA ST. DUMITRU. — O TRADIȚIUNE OLTÉNĂ ȘI O TRADIȚIUNE BĂNĂȚÉNĂ. — «REX JONAS COMANORUM» IN CRONICARUL ALBERIC ȘI 'N JOINVILLE. — VADURILE CUMANILOR LA OLT ȘI LA DUNĂRE. — NAȚIONALITATEA ȘI OBICEIELE CUMANILOR. — FRĂȚIA DE CRUCE ȘI MOVILE. — OLTENIA ÎNTRE 1230—1240. — «NEDEĬA-CETATE». — LUPTELE DE LÎNGĂ CRAIOVA ÎNTRE TZARUL STEFAN DUȘAN ȘI ALEXANDRU BASARAB, ÎNTRE SULTANUL BAIEZID ȘI MIRCEA CEL MARE. — SERBUL MARCO-CRĂIȘORUL ȘI ROMÂNUL RATCO.

BUCURESCI
TIPOGRAFIA LABORATORILORŬ ROMANĬ
19, STRADA ACADEMIEI, 19.
1878.

HASDEŬ

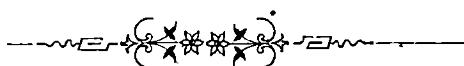
ORIGINILE CRAIOVEI

B. PETRICEICU-HASDEU.

ORIGINILE CRAIOVEI

1230-1400

BISERICA ST. DUMITRU. — O TRADIŢIUNE OLTÉNĂ ŞI O TRADIŢIUNE BĂNĂŢÉNĂ. — «REX JONAS COMANORUM» ÎN CRONICARUL ALBERIC ŞI 'N JOINVILLE. — VADURILE CUMANILOR LA OLT ŞI LA DUNĂRE. — NAŢIONALITATEA ŞI OBICEIELE CUMANILOR. — FRĂŢIA DE CRUCE ŞI MOVILE. — OLTENIA ÎNTRE 1230—1240. — «NEDEĬA-CETATE». — LUPTELE DE LINGĂ CRAIOVA INTRE TZARUL STEFAN DUŞAN ŞI ALEXANDRU BASARAB, INTRE SULTANUL BAIEZID ŞI MIRCEA CEL MARE. — SERBUL MARCO-CRĂIŞORUL ŞI ROMÂNUL RATCO.

BUCURESCI
TIPOGRAFIA LABORATORILORŬ ROMANĬ
19. STRADA ACADEMIEI, 19.
1878.

De când Statul Român renunțase de a mai contribui la urmarea «Istorieĭ critice a Românilor», agerií Oltem dela Craiova s'aŭ grăbit eĭ de a'mĭ întinde o mână de ajutor.

Deși aș avé màĭ gata istoria tuturor orașelor române din evul-mediŭ, me mărginesc totușí de o cam data de a da la lumină studiul de față, ca semn de o caldurósa recunoscință din parte'mi pentru capitala Olteniei.

Hasdeŭ.

ÎNDICE ANALOGIC :

ORIGINILE CRAIOVEĬ

1230-1400

---

§ 1.

LITERATURA CESTIUNIĬ

Doĭ scriitorĭ grecĭ, Dionisiŭ Fotino şi anonimul publicat de fraţiĭ Tunusli, ambiĭ de pe la începutul secoluluĭ nostru, aŭ combinat ceĭ de'ntâiŭ, dacă nu mĕ 'nşélă memoria, o teoriă despre originile actualeĭ capitale a Olteniеĭ.

Fotino ḑice :

«Pe timpul acela craĭul Ión al Bulgaro-românilor stăpâniud şi peste «cele cincĭ districte de peste Olt ale Dacieĭ, sub el s'a fundat Craĭova, «numită ast-fel după numele luĭ, fiind-că românesce şi bulgăresce Ión se «chiamă *Iova* saŭ *Ivan*, ĭar regele *kralĭu*, de unde *Craliova :* domnia «luĭ Ión. Acest craĭu Ión, la 1205, a clădit în Craĭova şi vechĭa biserică «numită Bănésa cu hramul mareluĭ martir Dimitrie.» [1]

De unde va fi luat Fotino, că împăratul Ioniţiŭ din dinastia Asanilor

(1) **Fotino**, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, Viena, 1818, in-8, t 1. p. 282—3 : Κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν οὗτος ὁ Κράλης Ἰωάννης τῶν Βουλγαροβλάχων ἦτον ἐξουσιαστὴς καὶ τοῦ Μπανάτου τῶν πέραν τοῦ Ὄλτου πέντε θεμάτων τῆς Δακίας, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐθεμελιώθη καὶ ἡ Κραιώβα ὀνομασθεῖσα ἀπὸ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄνομα, διότι κατὰ τὸν Βλαχικὸν ἰδιωτισμὸν καὶ Βουλγαρικὸν ὁ Ἰωάννης λέγεται Ἰώβας, ἢ Ἰβὰν, ὁ δὲ βασιλεὺς Κράλης, ὅθεν τὸ Κραλιώβα σημαίνει βασιλείαν Ἰωαννοῦ. Οὗτος (1205) ἔκτισε καὶ τὴν παλαιὰν ἐκκλησίαν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει καλουμένην Μπανιάσσαν, ἐπ' ὀνόματι τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου.

«stăpânia și peste cele cincĭ districte ale Olteniei» și că lnĭ i se datorescĕ biserica «bănéscă» a sântnlnĭ Dnmitrn din Craĭova, pe care o va fi clădit anume la anul 1205, nicĭ maĭ curând, nicĭ maĭ tărḑiŭ, acésta nu se scie.

Anonimul Tunnsliilor, rostind o părere analogă, are aerul de a o sprijini pe o fântână istorică; în realitate însă, când îl cumpănescĭ maĭ de aprópe, este și el tot atât de obscur ca și Fotino.

Iată cuvintele sale :

«Petru și Asan, doĭ frațĭ Românĭ, carĭ făcuseră în téra lor o biserică «în numele marelnĭ martir Dimitrie...»

Apoĭ maĭ departe :

«Aice cată să spunem, că aceștĭ doĭ frațĭ eraŭ din domnitoriĭ celor «cincĭ districte ale Craĭoveĭ, căcĭ acolo este și biserica cu serbarea mare-«lnĭ martir Dimitrie, numită Bănéscă, *precum din hrisovul fundatoruluĭ «eĭ se vede.»* [2]

Ce fel de «hrisov al *fundatoruluĭ»*, de vreme ce se pretinde a fi fost doĭ fundatorĭ, ér nu unul?

Orĭ-câțĭ fundatorĭ să fi fost, unde óre și 'n ce condițiunĭ se va fi aflând acel problematic «hrisov»?...

O dată asvărlindu-se în circulațiune de către Fotino și frațiĭ Tunusli acéstă genealogiă a Craĭoveĭ, alțiĭ s'aŭ grăbit a o reproduce fără control, une-orĭ maĭ împodobită cu ipotese secundare tot atât de nedovedite.

«Craĭova — ḑice d. Cesar Boliac — doit son nom et sa fondation à «un empereur roumain, nommé Ionitza-Atsan, qui régnait au commen-«cement du treizième siècle.» [3]

Aci lucrul se afirmă deja pur și simplu, ca și când ar fi o axiomă asupra căriĭ nu se discută.

«Craĭova — ḑice d. Pappazoglu — ville bâtie au 10me siècle par le roi «Iovan qui lui donna son nom.» [4]

Iată împăratul Ionițiŭ strămutat pe negândite în secolul X, sărind în sus peste doă sute de anĭ!

«Craiova — ḑice d. T. Margot — este un oraș fórte antic; se pretinde

(²) **Tunuslii,** *Istoria Țereĭ-Româneseĭ,* trad. G. Sion, Bucur., 1863, in-8, p. 10-11.
(³) **Boliac,** *Topographie de la Roumanie,* Paris, 1856, in-8, p. 23. — Cf. *Buciumul,* 1864, p. 1117.
(⁴) **Pappazoglu,** *Guide du voyageur de Séverin à la Mer noire,* Bucurescĭ, 1863, in-16, p. 29.

«că maĭ întâiŭ fu o cetate dacică ce se dărîmă de către Romanĭ, carĭ apoĭ «înălţară pe locul acela un oraş noŭ cu numele de *Castra-nova* (tabără «nouă); în urmă *Craĭul Ĭovan* (Ioaniţă), regele Bulgarilor şi al Români-«lor, îl maĭ mări, îl înfrumuseţă şi 'l ocoli cu fortificaţiunĭ noue şi maĭ «întinse, pe la anul 1180, şi 'ĭ dede numele seŭ, şi d'atuncĭ se numi Cra-«ĭova.»[5]

Ce de maĭ floricele, începênd dela *Castra-nova* pînă la «ocolire cu fortificaţiunĭ noue şi maĭ întinse» de către împăratul Ioniţiŭ «pe la a-nul 1180», adecă cu vr'o doă-ḑecĭ de anĭ înaii e de urcarea sa pe tron!

«Jean, roi des Valaques et des Bulgares — ne spune d. Ubicini—pos-«sédait aussi le banat de Craïova. Il passe pour le fondateur de la ville «qui porte ce nom, formé du sien (*Cral* ou *Craï,* roi; *Iov* ou *Ivan,* Jean). «Il y fit, dit-on, construire l'église Banesa, qui existe encore aujourd'hui»...[6]

Şi ḑicênd acestea, d. Ubicini citéză pe Fotino.

Nu maĭ vorbesc despre maĭ mulţĭ alţĭ carĭ, simpli compilatorĭ, dacă aŭ repetat şi eĭ acelaşĭ aserţiune, cel puţin n'aŭ pretins nicĭ o dată de a fi istoricĭ saŭ archeologĭ, ast-fel că li se póte ĭerta o eróre luată cu bună credinţă din a doua mână.[7]

§ 2.

BISERICA ST. DUMITRU DIN CRAIOVA

Fotino şi anonimul Tunusliilor, susţinênd originea asanică a luĭ St. Dumitru din Craiova, se par a fi avut în vedere un pasagiŭ din Bizantinul Niceta Choniat, scriitor de pe la finea seculuļuĭ XII, care ne spune, ca fântână contimpurană, cum-că fraţiĭ Petru şi Asan ar fi zidit o biserică în onórea luĭ St. Dumitru.

Acéstă biserică însă a fraţilor Petru şi Asan va fi fost ea clădită în România?

Nu.

Ĭată pasagiul, astfel după cum îl traduce bătrânul Cantemir :

«Vlachiĭ, de 'ntâiŭ socotind greuimea lucruluĭ spre ceĭa ce'ĭ trăgea

(5) **T. Margot,** *O viatoriă în cele şépte-spre-ḑecĭ districte ale Românieĭ,* Bucur., 1859, in-8, p. 51.

(6) **Ubicini,** *Provinces d'origine roumaine,* p. 29, în *L'Univers pittoresque.*

(7) **Frunḑescu,** *Dicţionar topografic,* Buc., 1872, in-8, p. 143.

«Peter și Asan să se plece, se temea; ci eĭ, pentru ca să rădice acea frică «din inimele nărodululuĭ, aŭ pus de aŭ zidit o biserică a pré-minunat mar-«turuluĭ Sfântuluĭ Dimitrie. După ce aŭ săvărșit biserica, precum ḑisem, «să fie adunat într'însa mulţĭ ómenĭ, și din partea bărbătéscă și din partea «femeéscă, cariĭ îndemoniţĭ fiind, cu ochiĭ roșiĭ, cu genele întórse și cu «pĕrul împrăștiat, și alte tóte căte acel fel de ómenĭ fac deplin le făcea, «pre aceștiĭa ĭ-aŭ învăţat în toropirea lor să ḑică, precum așa va Dumneḑeŭ, «ca *de aci înainte némul Bulgarilor și a Vlachilor, lepădând jugul cel «ce de demult îl purta, să'șĭ dobăndéscă volnicia lor...*»[8]

Prin urmare, biserica în cestiune se afla anume *acolo unde locuĭaŭ împreună Româniĭ și Bulgariĭ, fiind de o potrivă apĕsaţĭ de Grecĭ;* nu dară în Oltenia, ci în Balcanĭ.

In adevĕr, în acea parte superióră a Balcanilor care se chiamă «munţiĭ dela Sliven», primul Asan, după făntânele istorice bulgare, înfiinţase vr'o doă-ḑecĭ și patru de mănăstirĭ, formând ca o republică călugăréscă în felul aceleĭa dela Sântul-Munte.[9]

Tóte acestea însă n'aŭ a face cu capitala Olteniel.

Fotino și anonimul Tunusliilor nu înţelesese textul luĭ Choniat.

Insărcinat maĭ de-ună-ḑĭ de vechĭul meŭ amic, actualul ministru al Instrucţiuniĭ publice d. G. Chiţu, cu o excursiune archeologică la Craiova, am găsit biserica «bănéscă» a sântuluĭ Dumitru în ruine, ploând în întru din lipsa de acoperiș, ér zidul, crăpat pretutindenĭ, abia maĭ stând în picĭóre graţiă unuĭ brâŭ de fer ce 'l încinge pe la mijloc; inscripţiunile însă s'aŭ conservat d'o cam dată tóte într'o stare pasabilă, dintre carĭ cea maĭ veche, în pridvor d'asupra ușeĭ, este dela Mateiŭ Basarab din anul 1652, unde se ḑice că :

«In numele Tatăluĭ și al Fiĭuluĭ și al Sfântuluĭ Duh, întru sfânta în «Troiţă și întru Dumneḑeire nedespărţită în véc amin, cu putérea milosti-«vuluĭ Dumneḑeŭ ziditu-s'aŭ céstă sfântă beséreca și *s'a făcut din teme-«liă de iznov....*»

Slavismul ИЗЪ НОВЪ însemnând «pentru a doua óră»,[10] indică o restauraţiune de către Mateĭu Basarab; acéstă restauraţiune însă făcên-

(8) **Cantemir,** *Chronicul Romano-moldo-vlachilor,* t. 2, p. 252. — **Stritter,** *Memoriæ populorum ad Danubium incolentium,* Petropoli, 1774, in-4, t. 2, p. 674.
(9) **Rakovsky,** *Niekolko rieczi o Asieniu pirvomu,* Bielgrad, 1860, in-4, p. 64.
(10) **Miklosich,** *Lex. palaeoslov.,* p. 454.

du-se «din temeliă», resultă că clădirea fusese maĭ înainte deja atât de dărămată, încât pe la 1652 nu maĭ era de nicĭ o trébă.

Archidiaconuluĭ Paul de Aleppo, când a visitat Craĭova în 1660, numaĭ cu opt anĭ în urma inscripţiuniĭ de maĭ sus, i s'a spus că biserica sântuluĭ Dumitru este în totalitatea eĭ o operă de ale luĭ Mateĭu Basarab.[11]

Acésta vrea să dică : «s'a făcut *din temeliă* de iznov.»

In curte, faţă cu intrarea în biserică, se maĭ văd totuşĭ urmele uneĭ clopotniţe, a căriĭ zidăriă este comparativamente maĭ veche, deşi nu mult diferită, astfel că a putut aparţine fundaţiuniĭ anteriórc.

Intre epoca restauraţiuniĭ la 1652 şi epoca primeĭ clădirĭ, despre care ne lipsesce un dat cronologic, trebuĭa să fi trecut la mijloc un interval destul de lung, de óră-ce Mateĭu Basarab nu maĭ găsise bună nicĭ chĭar «temelia».

Avênd în vedere acéstă împregĭurare şi luând tot o dată în consideraţiune felul de zidăriă al urmelor de clopotniţă, am crede că biserica cea primitivă va fi fost făcută cu vr'o doĭ secolĭ înainte de restauraţiune.

Un *maximum* de doĭ secolĭ!

Nemic nu ne îndémnă de a ne urca maĭ sus, ér maĭ ales tocmaĭ până la împăratul Ioniţiŭ, peste patru sute de anĭ înainte de Mateĭu Basarab.

Nu e fără însemnătate epitetul de «Bănéscă» ce se dă bisericeĭ luĭ St. Dumitru din Craĭova.

Primul *ban* al Olténieĭ cu reşedinţa în Craiova, în loc de capitala cea antică dela Severin, se pare a fi fost Barbu Basarab, supranumit de aceĭa «Craĭovescul», bisericosul fundator al mănăstiriĭ Bistriţa.[12]

El a trăit cam între 1450—1510.

O biserică «bănéscă» în Craĭova datéză cel mult din timpul acestuĭ personagiŭ, de vreme ce înainte de dînsul nu se constată a fi fost «banĭ» în Craĭova.

§ 3.

CRAĬU-ĬOVA

Fotino şi anonimul Tunusliilor nu sînt maĭ fericiţĭ în privinţa etimologieĭ Craĭoveĭ din *Craĭu-Ĭova*.

(11) **Paul of Aleppo,** *The travels of Macarius*, London, 1835, in-4, t. 2, p. 364 : «They «conducted us into the large stone church, built by the late Matthi Voivoda, in the name of «St. Demetrius».

(12) Cf. a mea *Istoria critică a Românilor*, t. I, ed. 2, pag. 78—81, § 22 : «Banul Barbu Basarab».

Sub forma sa actuală, adecă cu *ĭ* mutat din *lĭ*, acest nume ne întîmpină deja în unele acte din secolul XV.

Ast-fel în registrele de cheltuelĭ ale municipalitățiĭ săsescĭ din Sibiiŭ, noĭ găsim sub anul 1494 nrmătorul condeiŭ despre o rețea de prins pescĭ, trimisă atuncĭ în dar banuluĭ Barbu Basarab, ca semn de recunoscință pentru că preveghĭa tot-d'a-una asupra mişcărilor celor ostile din partea Turcilor :

«Unum rethe pro piscibus capiendis missum honore Barbwl de *Kra-* «*yowa* propter refugium ad eundem habitum in avisationibus Thurcorum, «florenum I.» [13]

Forma însă cu mult maĭ obicĭnuită în vechile nóstre crisóvc, este cea slavică originală : *Cralĭeva.*

Însușĭ Barbu Basarab se întitula : жоупанъ барбоулъ кралевски[14], ér municipalitatea transilvană din Orăştia ḑice despre el într'un document din 1499 : «per quendam Boieronem, in regno transalpinensi commorantem, Barb de *Cralyewa* vocatum...» [15]

Orĭ-cum să fie, forma română *Craĭova* este o simplă mutare din slavicnl *Kralĭeva,* saŭ maĭ bine dintr'un tip vulgar *Kralĭova.* [16]

Kralĭeva saŭ *Kralĭova,* la rândnl seŭ, nu e decăt nn adjectiv posesiv femeesc din краль «rege», [17] întocmaĭ ca *Bucova* din *bukŭ* «fag», *Sadova* din *sadŭ* «plantă», *Rogova* din *rogŭ* «corn», şi atătea alte localitățĭ din România, nnele chĭar în vecinătatea Craĭoveĭ. [18]

Decĭ, în composițiunea cuvîntuluĭ *Craĭova* nu întră nicĭ decum numele personal *Ĭova.*

Orașul nnuĭ rege Andreĭu, Petru, Mihaĭu, Constantin etc. se póte numi *Kralĭeva* saŭ *Kralĭova* cu acelaşĭ drept ca şi oraşul unuĭ rege Ion; şi nu numaĭ un oraş, ci orĭ-ce fel de localitate, fie rîŭ, fie baltă, fie măgură, căcĭ semnificațiunea vorbeĭ este aci de tot generală : «lucru regesc».

D. Laurian are deplina dreptate când ḑice :

(13) *Hermannstädter National-Archiv,* R. I, 1, p. 43. — Tot despre banul Barbu maĭ sînt notițe în registrurile : *R.* I, 3, p 75, 82, 85 (ann. 1496) şi *R,* I, 4, p. 55 (ann. 1497).

(14) Cf. **Venelin,** *Vlacho-bolgarskiĭa gramaty,* Petersburg, 1840, in-8, p. 134.

(15) *Hermannst. National-Archiv,* U. III. 228.

(16) Cf. în **Fejer,** *Codex diplomaticus Hungariae,* t. 9, vol. 2, p. 333, ad ann. 1354 : «ad unam antiquam semitam, communiter *Kralowa* Ztarapuch...»

(17) **Miklosich,** *Lex. palaeoslov.,* p. 308.

(18) Cf. **Miklosich,** *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen,* Wien, 1872, in-4, passim.

«Craĭova după etimologiă însemnéză cetate *Regală*, sinonimă cŭ *Regianum* al luĭ Ptolemeŭ d'a-drépta Dunăriĭ.» [19]

Ar maĭ fi putut adăuga : siuonimă cu *Basilia* din Elveţia (Βασιλεία din βασιλεύς «rege»), actualmente *Basel* la Germanĭ şi *Bâle* la Francesĭ; cu *Regiana* din Spania, astăḍĭ *Villa de Rayna;* cu cele doă *Regia*, pe carĭ le menţionéză Ptolemeŭ în Britania; cu *Reginum* din Germania, acum *Regensburg*, şi cine maĭ scie cu câte alte numirĭ de prin tóte ţerele lumiĭ.

În acest mod, singura conclusiune legitimă, pe care trebuĭ s'o tragem din cuvîntul «Craĭova», este că va fi avut óre-când, direct saŭ indirect, a face cu vre-un «craiŭ».

Acel «craiŭ» putea să fi fost Ion, precum s'a şi întîmplat a fi; dar acésta nu resultă cât de puţin din istoria bisericeĭ sântuluĭ Dumitru, unde nu este nemic anterior anuluĭ 1500 saŭ chiar 1652, şi nu resultă cât de puţin din numele Craĭoveĭ, în care nu figuréză nicĭ un element personal.

§ 4.

TRADIŢIUNEA

Fotiuo şi anonimul Tunusliilor cată să fi auḍit peste Olt o tradiţiune despre un «craĭu-Ion», o personalitate legendară pe care, nesciind cum să şi-o explice, eĭ aŭ legat-o cu pasagĭul din Niceta Choniat şi cu numele Craĭoveĭ, identificând-o într'un mod destul de ingenios cu celebrul împărat Ioniţiŭ.

O asemenea tradiţiune locală există în realitate, precum am putut'o constata noĭ înşine dela maĭ mulţĭ Craĭovenĭ.

Ceĭa-ce însă Fotino şi anonimul Tunusliilor n'aŭ sciut, este că o legendă analogă s'a conservat la Româniĭ din Temeşiana.

Un preut de acolo, d. Nicolae Tincu-Velea, ḍice :

«Poporul român în Almaş păstréză din vécurĭ o tradiţiune curiósă, ale «căriĭ urme cel puţin autorul nu le află în istoria Banatuluĭ. Iacă tradi-«ţiunea : cumcă pre rîpa de lângă satul Lăpoşnicel, unde se vĕd şi astă-ḍĭ «ruine de zidire, să fi fost un castel, unde să fi reşeḍut regentul Almaşuluĭ, «numit de popor «Craĭu-Iova» (Ĭovan-Ĭovian-Ioan); cumcă acesta, după «un timp óre-care, cu fórte multe familie s'a dus în România şi acolo a «întemeĭat oraşul de astăḍĭ Craĭova, numit aşa după numele seŭ; cumcă «şi rîul ce cură pre sub rîpa, unde a stat acel castel, apoĭ şi întreg ţinu-

(19) **Laurian,** *Istriana,* în *Magazin istoric,* t. 2, p. 101.

«tul acela se chiamă și până astăḑi «Craiova», dar și «Crăină» saŭ «Craină».
«Tot acolo, ceva maĭ departe către resărit, în lunca Iablaniţeĭ sub délul
«Străgiţa, iarăşi se află remăşite de un castel mare şi larg, unde tot tradi-
«ţiunea ḑice că ar fi locuit un domn mare. Aci săpând ómeniĭ, aŭ scos maĭ
«multe monete antice romane, dintre carĭ una de aur cu inscripţiunea :
««Traianus Hadrianus an. 60»(?) se află astă-ḑĭ—am vĕḑut'o însumĭ —
«în posesiunea parocului Iablaniţeĭ Nicolae Tatucu»[20]

Acéstă tradiţiune, aşa cum o avem aci, ne presintă o imposibilitate logică. Memoria unuĭ popor reţine câte-o-dată în curs de seclĭ suvenirea uneĭ localităţĭ veḑute, dar nu a uneĭ regiunĭ pe care n'o cunoscuse.

Dacă o parte óre-care din locuitoriĭ Temeşianeĭ de pe malurile Caraşuluĭ ar fi emigrat óre-când în Oltenia d'a-stânga Jiuluĭ, fie cu un «craĭu-Iova» saŭ cu orĭ-cine altul, atuncĭ în Almaş ar fi putut să remână o vagă aducere-aminte despre plecarea pribegilor, nu însă amăruntul că : «s'aŭ dus la Dolj şi aŭ întemeiat acolo Craiova».

In Dolj — da — ar fi fost logică tradiţiunea că străbuniĭ Craiovenilor vor fi venit în vechime din Almaş; ar fi fost logică, fiind-că pentru aceĭ străbunĭ Almaşul fusese ceva cunoscut, a căruĭ noţiune, prin urmare, eĭ a putut'o transmite posterităţiĭ; în Almaş, din contra, o asemenea legendă nu este logică, de óră-ce Bănăţeniĭ ceĭ remaşĭ nu avuseseră nicĭ o dată a face cu Doljul, ba nicĭ chiar ceĭ plecaţĭ dintre dînşiĭ nu eraŭ în stare de a lăsa vorba a-casă că se duc la Craiova, căcĭ Craiova nu era încă în fiinţă.

Coloniştiĭ englesĭ din Boston saŭ din Washington sciŭ prin comunicaţiune orală dela părinţĭ şi moşĭ, cum-că moşiĭ saŭ părinţiĭ lor aŭ trecut din Anglia în America; nu există însă nicĭ o localitate în Anglia, unde să ni se spună din gura poporuluĭ, fără ajutorul cărţilor, că o cétă de acolo se va fi dus într'un timp pentru a funda în America Bostonul saŭ Washingtonul.

Singura cale posibilă de a scăpa pe «craĭul Iova» al Bănăţenilor din acest impas, este de a interverti itinerarul seŭ : el n'a venit din Almaş la Craiova, ci din Craiova la Almaş.

Cu alte cuvinte, o emigraţiune olténă din Dolj a dus cu sine în Temeşiana legenda despre fundaţiunea Craioveĭ şi, găsind acolo la îndemână

(20) Tincu-Velea, *Istorióra bisericéscă politico-naţională*, Sibiŭ, 1865, in-8, p. 245—6.

nesce ruine din epoca romană, ruine unde se descoper până astădĭ monete de ale luĭ Adrian, aŭ aplicat către aceste vechiture din noua patriă, după obiceiul tuturor pribegilor, numirile şi reminiscinţele patrieĭ celeĭ vechĭ.

D. Tincu-Velea ne spune că localitatea cea din Almaş se chĭamă nu numaĭ «Craĭova», dar şi «Craĭna».

Craĭna însemnéză slavonesce «loc mărginaş» şi nu are radicalmente nicĭ o legătură cât de depărtată cu *Craĭeva* «loc regesc».

Există însă, negreşit, o mare asemĕnare curat fonetică între *Craĭna* şi *Craĭova.*

Acéstă asemĕnare a fost de ajuns pentru ca coloniştiĭ din Dolj să prefacă cu atât maĭ lesne «locul mărginaş», unde aŭ venit să se aşeḑe, în «locul regesc», de unde plecaseră şi pe care — légăn al lor — cu greŭ puteaŭ să'l uĭte.

Numaĭ astfel se explică cunoscinţa Almăşenilor din Banat cu Craĭova cea din Oltenia.

O dată acest punct stabilit, tradiţiunea se limpeḑesce în tóte amăruntele sale.

Urmaşiĭ primilor emigranţĭ avênd pe «craĭul Iova» şi cunoscênd cele doă Craĭove, una în Dolj, cea-l'altă în Almaş, fără ca să maĭ pótă discerne filiaţiunea cea adevĕrată între ambele localităţĭ, aŭ preferit, firesce, de a lua asupră-şĭ rolul cel maĭ important, ḑicênd că craĭul Iova s'a dus dela dînşiĭ la Olt.

Modul nostru de a interpreta preţiósa legendă, pe care nĭ-o comunică d. Tincu-Velea, decurge nu numaĭ din bunul simţ, dar se confirmă şi prin istoria cea positivă a Banatuluĭ, a căruĭa poporaţiune a fost adesea re'noită prin stolurĭ de ţeranĭ fugiţĭ din Oltenia, pe când fenomenul contrar al emigraţiunilor din Temeşiana către Olt nu ne întîmpină nicăirĭ.

Ne ajunge a spune, că între aniĭ 1641—1646, peste 10,000 de familie oltene s'aŭ aşeḑat în Banat, colonisând acolo districtul Vărşeţuluĭ şi al Timişóreĭ.[2]

Asemenĭ migraţiunĭ s'aŭ întâmplat nu o dată.

O bună parte din împoporarea actuală a Temeşianeĭ, maĭ ales toţĭ aşa numiţiĭ «Ţeranĭ» de acolo, sînt veniţĭ din Oltenia. [22]

([21]) **Tincu-Velea,** op. cit., p. 143.

([22]) **Böhm,** *Geschichte des temeser Banats,* Leipzig, 1861, in-8, t. 2, p. 196: «Es gibt hier «zu Lande unter den Walachen mehrerlei Stämme, welche zusammen wohnen. Jene, welche «die banater Bergorte bewohnen und entweder als Berg- und Hüttenleute oder als Fuhrleute,

Unele din aceste colonisări succesive cată să fi fost fórte vechĭ, astfel că cele maĭ antice doă cronice ale Țereĭ-Românescĭ, în carĭ — observațĭ bine — se vorbĭa fórte mult anume despre «originile banatuluĭ Craĭoveĭ», probabilmente și despre «craĭul Iova», aŭ fost scrise tocmaĭ în Banat.

Ĭată ce ḑice despre ele neuĭtatul Bălcescu :

«Cele maĭ vechĭ cronice ale Țereĭ Românescĭ ce am găsit sînt din vé-«cul XVII. Doă cronice, *carĭ le credem mult maĭ vechĭ*, nu le-am putut «încă găsi. Acestea sînt : *Cronologia dela Vărșeț* (oraș în Temeșiana) și «*Cronologia Iancului-vodă* (Huniade). După mărturia ierodiaconuluĭ Naum «Clococénu, care le citéză într'o precuvîntare a sa asupra cronologieĭ Dom-«nilor Țereĭ Românescĭ, ele sînt fórte interesante și *vorbesc cu d'a-mă-«runtul despre întemeĭarea banatuluĭ Craĭoveĭ.*» [23]

În orĭ-ce cas, tradițiunea despre «craĭul Iova», legendarul fundator al Craĭoveĭ, a colindat într'o epocă óre-care din Oltenia în Temeșiana.

Copia cea próspetă din Almaș întăresce originalul cel învechit din Dolj.

Lăsând la o parte biserica sântuluĭ Dumitru și numele Craĭoveĭ, carĭ ambele aŭ încurcat atăt de reŭ pe Fotino și pe anonimul Tunusliilor, să ne mărginim dară a lua drept punct de plecare acéstă tradițiune, al căriĭ caracter poporan se probéză prin variantul seŭ din Banat.

Ḑic «caracter poporan», căcĭ istoricul cată să se feréscă cu spaĭmă de acele pretinse legende, pe carĭ le inventéză din când în când semi-sciința, ba câte o dată reușesce chĭar a le altoi prin propagandă în unele localitățĭ.

§ 5.

CRONICARUL ALBERIC

Marele Leibnitz — filosof, matematic, jurist, publicist, linguist și istoric tot-o-dată a scos cel întăiŭ la lumină o cronică latină, scrisă în

«Holzschläger und Köhler ihren Unterhalt erwerben, sind aus der Walachei unter Kanta-«kuzen im 17 Jahrhunderte eingewandert. Sie werden Pofanen genannt und sind insbeson-«dere in ihrer Tracht, weniger in ihren Sitten von den Land bewohnenden Walachen unter-«schieden. Diese waren schon vor mehr als 1500 Jahren als nomadisirendes Hirtenvolk hier zu «Hause, bezogen aber erst im 18 Jahrhunderte zusammenliegende Dörfer und widmeten sich «mehr dem Landbau Sie heissen Fradutzen, nannten sich von Alters her Romani, während «die Pofanen sich erst in der neuern Zeit, seit 1848, so nennen. Man unterscheidet auch noch «die in späterer Zeit aus der Walachei eingewanderten, in den Werksorten wohnenden als «Zirenen, ihre Tracht ist der der Pofanen gleich etc.»

(23) *Magazin istoric*, t. I, p. 10.

prima jumătate a secolului XIII de către un călugăr numit Alberic, care se crede că a murit pe la 1246.[24]

Edițiunea leibnitziană a fost nu numaĭ primă, dar este până acum singură, devenind de-mult fórte rară, fără ca s'o pótă înlocui puținele extracte saŭ fragmente reproduse de Mencken[25] şi Bouquet,[26] ale cărora colecțiunĭ aŭ ajuns şĭ ele a fi tot atât de rare.

Maĭ multe manuscrise ale cronicei luĭ Alberic se găsesc în diferite biblioteci din Germania şi Francia: unul la universitatea din Göttingen, altul la Hanover, apoĭ la municipalitatea din Leipzig, de aci vr'o treĭ în biblioteca națională din Paris, din carĭ unul chĭar în secolul XIII, etc.

Leibnitz cunoscuse codicele din Hanover şi pe unul din cele treĭ parisiane.

Pe titlul manuscriselor, Alberic figuréză generalmente cu epitetul de «călugăr dela Treĭ-Fântâne» (monachus Trium Fontium), ceĭa-ce a înşelat asupra personalitățiĭ sale pe toțĭ cățĭ aŭ scris despre acest cronicar, până şi pe criticĭ atât de riguroşĭ ca Fabricius.[27]

In Belgia a existat în realitate o mănăstire dela Treĭ-Fântâne, pe care însuşĭ Alberic o menționéză sub anul 1214;[28] nu acolo însă a călugărit dînsul, ci într'o altă mănăstire belgiană, anume la «Novum Monasterium», astădĭ *Neuf-Moustier* lângă Hoei, nu departe de Liége, precum se vede din maĭ multe pasage ale cronicei sale, bună óră sub anul 1236: «obiit «Dominus Alexander, primus Abbas *nostrae* Ecclesiae Novi Monasterii Leo-«diensis» (a murit d. Alexandru, primul abate al bisericeĭ *nóstre* din Neuf-Moustier dela Liége).[29]

Alberic ne maĭ spune că a fost din «ordinea cisterciană», o ramură a mareĭ ordinĭ monastice fundate de către St. Benedict; de exemplu, sub anul 1100: «*nostri* Cisterciensis ordinis» (a ordiniĭ *nóstre* Cisterciane).[30]

Orĭ-cum să fie, spirit aventuros, el nu se pré-mulțumĭa a şedé pironit pe un loc, ci se pare a fi colindat mereŭ din țéră în țéră.

(24) **Alberici monachi Trium fontium** *Chronicon, nunc primum editum a G. G. Leibnitio,* Lipsiae, 1698—1700, in-4, 2 părțĭ. — Cf. **Wattenbach,** *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter,* Berlin, 1858, in-8, p. 424.

(25) **Mencken,** *Scriptores rerum Germanicarum,* Lipsiae, 1728, in-f., t. 1, p. 38—90.

(26) **Bouquet,** *Recueil des historiens des Gaules,* Paris, 1738, in-f., t. 9, p. 57 — 68; t. 10, p. 285—89; t. 11, p. 349—63 etc.

(27) **Fabricius,** *Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis,* Florentiae, 1858, in-8, t. 1, p.37

(28) *Chronicon,* part. 2, p. 475.

(29) *Ibid.,* p. 557.

(30) *Ibid*, p. 183.

Pe la anul 1190, fórte tînăr încă, Alberic a însoţit la Palestina un corp de cruciaţĭ Francesĭ sub conducerea comiteluĭ Enric de Şampania.[31]

Vorbind într'un loc despre minunile sântuluĭ Iacob dela Campostella, el ne spune că : «le-am aflat scrise saŭ *le-am audit* în Spania, în Fran-«cia, în Germania, în Italia, *în Ungaria,* în Danemarca, ér unele chĭar în «ţerile de peste treĭ mărĭ.»[32]

Din tóte aceste călătorie ale luĭ Alberic, aceĭa a căriĭ importanţă a scăpat tuturora din vedere şi care pe noĭ ne interesă aci maĭ cu deosebire, este petrecerea sa în Ungaria.

§ 6.

ALBERIC ÎN UNGARIA

Maĭ multe consideraţiunĭ aŭ putut să atragă şi — o data atras — să opréscă pentru cât-va timp pe Alberic în Ungaria.

Frances dela Liége, el găsĭa în episcopatul maghiar de Erlau, latinesce Agria, o mulţime de sate înfiinţate cu vr'o doă-sute de anĭ maĭ 'nainte, pe la 1052, de către o colonie din Liége, carĭ nu încetaŭ de a se numi «locurĭ francese» şi unde dialectul valon se vorbĭa până pe la finea seco-luluĭ XIV.[33]

O mănăstire de acolo, probabilmente tot de origine belgiană, se numĭa Treĭ-Fântâne, «abbatia Trium Fontium», întocmaĭ ca mănăstirea cea de lângă Liége, după care cronicarul nostru şĭ-a căpătat supranumele.[34]

Afară de acésta, într'o altă mănăstire ungurésca — ne spune însuşĭ Alberic—nu se primĭaŭ decât numaĭ călugărĭ Francesĭ.[35]

(31) *Ib*, p. 383 : «multi Francorum subsequuntur, cum quibus et pusillitas mea, pusillani-«mitate procul abjecta, peregrinationis hujus onus assumpsit.»

(32) *Ib.*, p. 237 : «Ex his miraculis quaedam in Gallecia, Gallia, Teutonica, Italia, Ungaria, «Dacia, quaedam etiam ultra tria Maria vel scripta reperi vel audivi».— Sub *Dacia* Alberic înţelege tot-d'a-una, ca şi ceĭ-l'alţĭ scriitorĭ latinĭ din vécul de mijloc, numaĭ Danemarca. Cf. *ibid.*, p. 266 : «Lunda quae est Daciae metropolis».

(33) Féjer, *Cod. diplom. Hungariae,* t. 7, vol. 5, p. 59 : «Anno 1052, tempore Wazonis E-«piscopi Leodiensis, illos propter inediam et famem de Leodio exivisse, et a rege Hungariae «gratiose receptos fuisse, quibus rex praecepit, ne linguam suam dediscerent aut mutarent; «ubi in magnam multitudinem excreverunt et viculas multas ibi impleverunt, quae vulgari-«ter ibidem Gallica loca vocantur.» — Cf. Féjer, t. 9, vol. 7, p. 480—81.

(34) Féjer, t. 4, vol. 1, p. 189. — Cf. Theiner, *Monumenta Hungariae sacrae,* Romae, 1859, in-4, t. 1, p. 174.

(35) *Chronicon,* part. 2, p. 122, ann. 1078 : «In Ungaria regnavit sanctus Rex Ladislaus.. «Hic in Ungaria fundavit nobilissimam Abbatiam de Sentigis, in qua non solent recipi nisi «Franci.»

Dar cela-ce 'l maĭ esențial, este că pe tronul archiepiscopal dela Gran se urcase la 1227, ca primat al Ungarieĭ, adecă al doilea personagiu după rege, un Frances dela Liége : «Magister Robertus Vesprimensis, vir bonus «et religiosus, *de Leodiensi diocesi natus,* factus fuit episcopus Strigo-«niensis». [36]

E maĭ mult decât probabil, cumcă Alberic a petrecut în Ungaria anume pe lângă acest puternic compatriot al seŭ, «bărbat bun și religios».

Cugetarea cea favorită a archiepiscopuluĭ Robert era de a converti la catolicism pe păgâniĭ Cumanĭ, carĭ ocupaŭ atuncĭ o mare parte a Româ-nieĭ actuale și se întinseseră peste o porțiune din Ardél.

La 1227 — ḑice Alberic — el a reușit a boteza în Transilvania pe-ste 15,000 de Cumanĭ [37], formând un noŭ «episcopat al Cumanieĭ», în fruntea căruĭ a pus, la 1228, pe unul numit Teodoric. [38]

Insoțind, póte, pe archiepiscopul Robert într'una din călătoriele sale în Ardél, Alberic a auḑit acolo curiósa poveste românéscă despre «ómeniĭ roșiĭ», asigurându-ne că eĭ s'aŭ fost arătat lângă mănăstirea Cârția din țéra Făgărașuluĭ la anul 1235 și'că—fiind gonițĭ—s'aŭ ascuns într'o pescere din Carpațĭ. [39]

In orĭ-ce cas, o asemenea relațiune, dacă n'a fost comunicată luĭ Al-beric chiar în Transilvania, cel puțin unde-va în apropiare.

Nu e de creḑut, ca ea să fi străbătut, de'mpreună cu numele obscureĭ mănăstirĭ Cârția, tocmaĭ până la Liége.

Afară de informațiunile căpătate așa ḑicênd la fața locuĭuĭ, cronicarul nostru era în posițiune de a culege altele, de a doua saŭ a treia mână, dela numeroșiĭ călătorĭ ce cutrieraŭ necontenit, în tot intervalul Crucia-telor, mergênd și întorcêndu-se, diferitele regiunĭ ale peninsuleĭ balcanice.

Iată, bună óră, ce ne spune Alberic sub anul 1205 despre celebrul îm-părat româno-bulgar Ionițiŭ Asan :

«In Bulgaria, la orașul Târnova, domnia Ionițiŭ, domnul Bulgarieĭ și «Vlachieĭ, care usurpând titlul imperial, a dat resboiu împăratuluĭ latin

(36) *Ibid.*, p. 524.

(37) *Ibid.*

(38) *Ib.*, p. 527 : «Archiepiscopus Robertus Strigonensis de Hungaria novum fecit Episcopum «in Comania Theodoricum nomine.» — Despre acest Teodoric, cf. **Theiner,** *op. cit.*, t. I, p. 87—88.

(39) Veḑĭ despre acésta ceĭa-ce am spus în întroducerea la Ispirescu, *Legende și basmele Românilor*, part. I, Bucur., 1872, p. IX—X.

«Baldovin. În acest resboīu Baldovin, vaĭ! nesciind să se păzéscă de curse, «a fost prins prin viclenia în nesce locurĭ băltóse, cunoscute numaĭ pă-«mîntenilor. Prins dară, a fost întemniţat în Tărnova, unde nu afirm că a «murit, dar reproduc pur şi simplu *ceĭa-ce spune un episcop din Flan-«dria, care se întorsese din Constantinopole prin Tărnova* şi ḑice că nevé-«sta luĭ Ioniţiŭ, pe când bărbatul seŭ avea grijă de alte lucrurĭ, s'a apu-«cat să ademenéscă pe Baldovin, promiţêndu-ĭ că'l va scăpa din robiă, «dacă el se învoesce a o lua de soţiă şi să plece cu ea la Constantinopole; «Baldovin respingênd cu despreţ acéstă propunere, dómna şĭ-a resbunat, «asigurând pe Ioniţiŭ că Baldovin îĭ promitea s'o ĭea de soţiă şi s'o «ducă la Constantinopole, dacă'l va scăpa din robiă; atuncĭ, întâmplân-«du-se ca Ioniţiŭ să fie bét într'o nópte, a pus să aducă pe Bal-«dovin de'nainte'ĭ, săĭ taie capul cu securea şi să arunce cadavrul la «câĭnĭ, poruncind însă în public să nu se vorbéscă despre acésta. Cumcă «în adevăr Baldovin a fost ucis în Tărnova, *o maĭ constată de asemenea «d. archiepiscop Ioan dela Mitilene şi un călugăr, magistrul Albert, care «în acelaşĭ an trecuse prin Tărnova.*» Acel episcop din Flandria maĭ a-«daogă, că *o muiere din Burgundia, care trăia în Tărnova,* unde ţinea «o ospătăriă, vêḑênd nóptea nesce lumine d'asupra corpuluĭ ucis, l'a în-«mormîntat pe cât a putut maĭ bine; ba cu acéstă ocasiune s'aŭ făcut şi «vr'o câte-va minunĭ, pe carĭ *i le-a povestit episcopuluĭ aceĭa-şĭ muiere* «când el se afla la dînsa în gazdă, de exemplu vindecarea bărbatuluĭ eĭ «de frigurĭ şi de durerea de dinţĭ...»[40]

Ĭacă dară un episcop din Flandria, un archiepiscop de Mitilene, un că-lugăr şi o birtăşiţă, toţĭ concurgênd, direct saŭ indirect, pentru a procu-ra luĭ Alberic peripeţiele tragedieĭ împăratuluĭ Baldovin!

După ce cunóscem acum personalitatea cronicaruluĭ nostru, şederea'ĭ şi relaţiunile sale în Ungaria, mijlócele'ĭ de informaţiune despre ţerele vecine, nu ne va maĭ surprinde de a găsi în cartea luĭ pe adevăratul fun-dator al Craĭoveĭ: nu pe împăratul Ioniţiŭ, ci pe «craĭul Ion» din tradi-ţiune.

Inainte însă de a ajunge acolo, cată să limpeḑim un punct topografic, care ne va înlesni înţelegerea textuluĭ luĭ Alberic.

([40]) *Chronicon,* part 2, p. 439—41.

§ 7.

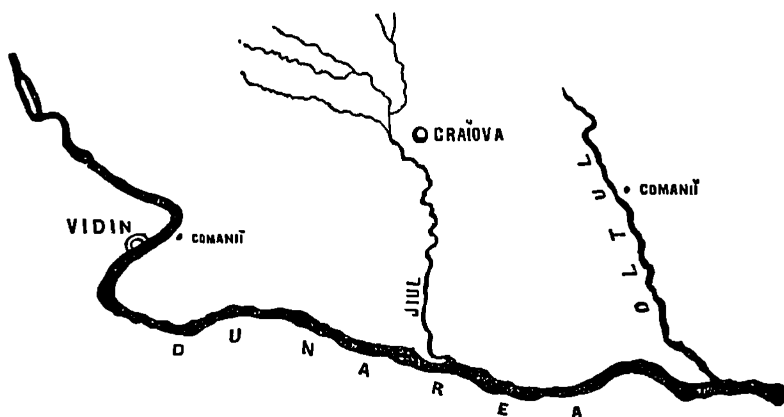
«COMANII» DELA OLT ȘI «COMANII DELA DUNĂRE

In districtul Olt, lăngă măreţul rîŭ dela care şĭ-a împrumutat numele, se află în plasa Şerbănescii un sat numit *Comanii*, despre care d. Frunḑescu ne spune că are 1600 locuitorĭ şi este reşedinţa sub-prefectureĭ. [41]

In districtul Dolj, lăngă Dunăre, în plasa Câmpuluĭ, se află un alt sat numit *Comaniĭ*, despre care érăşĭ d. Frunḑescu ne spune că face o singură comună cu înveciuatele sate Maglavit şi Golenţ, avênd peste tot 2590 locuitorĭ. [42]

In dicţionarul d-luĭ Frunḑescu se găsesc o mulţime de localităţĭ numite *Comana* (Vlaşca), *Comanca* (Romanaţĭ, Vălcea, Argeş), *Comănescĭ* (Bacâŭ, Mehedinţĭ, Covurluĭu, Gorj, Dorohoĭu), *Comaniţa* (Olt) şi *Coman* (Némţ; Bacâŭ); dar numaĭ cele doă de maĭ sus se chĭamă *Comaniĭ*.

Aruncând o cătătură asupra mapeĭ, étă posiţiunea relativă a ambelor sate :

In acest mod, dacă vom trage un segment dela Comaniĭ-pe-Olt până la Comaniĭ-pe-Dunăre, spaţiul intermediar va cuprinde partea sudică a districtelor Romanaţĭ şi Dolj, avênd Craĭova în vărf.

Omonimitatea celor doă sate şi posiţiunea lor perfectamente analogă

(41) Frunḑescu, *Dicţ topogr.*, p. 128.
(42) *Ibid.*, p. 275.

la puncturile de trecere peste cele doă fluvie, să fie óre un simplu efect al azarduluĭ?

Cată maĭ întâiŭ de tóte să restabilim forma cea corectă a numeluĭ «Comaniĭ».

§ 8

«VADURILE COMANILOR»

Satul «Comaniĭ» din Dolj este o proprietate a Tismeneĭ.

Graţiă avutuluĭ archiv al aceste vechĭ mănăstirĭ, depus actualmente în Archivele Statuluĭ şi care consistă din doă marĭ condice vechĭ, treĭ condice noue şi sute de documente originale, istoria satuluĭ Comaniĭ s'ar puté urmări în sus până pe la jumătatea seculuĭ XIV.

Cea maĭ veche diplomă existinte este din 1385, dela vodă Dan Basarab, fratele şi predecesorul luĭ Mircea cel Mare.

Până acum este unicul crisov cunoscut dela acest principe.

Eŭ însumĭ îl credeam perdut,[43] până cé am reuşit în fine a descoperi ḑilele acestea preţiosul original pe una din prăfuitele rafturĭ ale Archivelor Statuluĭ, anume în pachetul moşieĭ «Vatra mănăstiriĭ Tismana» sub Nr. 1.[44]

Iată'l întreg:

Fiind-că eŭ, cel în Crist Dumneḑeŭ bine-credinciosul Ioan Dan, voevod şi din graţia dumneḑeéscă domn a tótă Ungro-vlachia, la începutul dela Dumneḑeŭ dăruiteĭ mie domnie am găsit în ţéra domnieĭ mele, la locul numit Tismena, o mănăstire nu încă pe deplin isprăvită, pe care sânt-reposatul piosul voevod Radu, părintele domnieĭ mele, din temeliă a rădicat'o,

Понеже аз иже вь х҃а б҃а б҃лговѣрныи їѡ дань воеводⷶ и мл҃тиж б҃неж г҃нь всеи оуггровлахїи. вь началѣ б҃годарованнаго ми г҃ва ѡбрѣтѡх вь земли г҃вами на мѣстѣ рекомѣмь тисмена мѡнастирь всѣцѣми дѣлы недосьврьшень. егоже с҃топочившїи. бл҃гочьстивыи воевода радоуль рѡдїтель г҃вами ѡт ѡснованїа вьздвиже. прѣкращенїемже живота несьврь-

(43) *Istoria critică*, t. I, ed. 2, p. 128.

(44) Acest crisov presintă pe lăngă altele, particularitatea de a fi un palimpsest. Pe pergamenă fusese scris înainte alt ceva, tot slavonesce, cu caractere puţin maĭ vechĭ, probabilmente sub unul din predecesoriĭ luĭ Dan-vodă; acea scriere anterióră s'a şters însă atât de bine, încât abia se maĭ recunosc urmele cĭ şi câte o literă isolată.

dar încetând din viéța n'a terminat'o, de aceia am bine-voit domnia mea, după cum i-am urmat la domnie, tot așa să'i urmez și la acéstă faptă, pentru înnoirea pomenirii părintelui meu și pentru mântuirea propriului meu suflet, terminând cu zidirea și întărind cu donațiuni și venituri acest templu al pré-sântei stăpâne născătórei de Dumnedeu și pururea fecióreí Maria, și nu numai atâta, dar încă confirmând și întărind mănăstirii tóte câte 'i dedese părintele meu, pentru gloria D-deului meu și pentru lauda și onórea pré-gloriósei stăpânei mele pré-curatei născătóre de Dumnedeu, ca în viéța domniei mele să 'mi fie întăritóre și ajutătóre, ér la gróznica di a judecății — stăruitóre pentru viéța eternă; și mai întâiu am dat acestei sus-dise mănăstiri grâul din districtul Jaleșului câte 400 găleți pe tot anul, ér cine va fi găletar să nu mai întrebe despre acésta pe domnia mea, ci să'l trimiță d'a-dreptul la mănăstire; am mai dat și pe rîul Jaleș la Dăbăcesci toți copacii de nuci; apoi din casa domniei mele pe fie-care an câte 10 foi de brânză, 15 cașcavale, 10 așternuturi, 10 haine și 10 încălțăminte; ér miere și céră, pe cât va aduce anul.

Către acestea, mai confirmă dom-

ши. сего бл҃гоизволи гвоми ꙗкоже
и г҃воу сице и сем8 въсприемник
быти. ѡбновити помѣнь рѡдї-
телѣ моего. своеѫ же ради д҃шѫ
съ храм пр҃тыѫ вл҃цѫ б҃цѫ и
присно д҃вы марїѫ, наздати и оу-
крѣпити всѣкыми прилогы и доход-
ци. не тьчнѫ се нѫ и елика при
рѡдїтели моемъ приложиш҃ѫ мо-
настирю, всѣ потвръдити и оукрѣ-
пити. славы радї б҃а моего и въ
хвалѫже и ч҃ь прѣславныꙗ вл҃дчцѫ
моѫи пр҃чтыѫ б҃цѫ. ꙗко да... щѫ
въ живѡтѣ г҃ва моего крѣпителѣ и
помощницѫ. въ страшныи же д҃нь
сѫда, жизни вѣчныѫ ходатаицѫ. и
пръвѣе приложих семоу прѣдреко-
мом8 мѡнастирю жито ѡт жалеш-
скаго сѫдства. четыри ста кѫблев
на всѣко лѣто. и кто бѫдет кѫ-
бларь, ѡ тѡ҃м да не въ҃прашат
г҃воми. нѫ да ѡтправлѣтъ т8 та-
ко 8 монастир. приложих и на жа-
лешскои рѣцѣ 8 дъбѫчещѡх ѡрѣ-
шїе дрѣвїе все. ѡт домаже г҃вами
на всѣко лѣто ї мѣхѡв сыренїа. ї
сырѡв. ї ложник. и ї поставь г8-
ницъ. и ї постав холевь. медаже и
воска противѫ елико принесет лѣто.

къ сем потврьжда г҃воми и е-

nia mea *tóte căte dedese sânt-reposatul părinte al domnieĭ mele Radu voevod: satul* ***Vadul Cumanilor*** cu Toporna, şi balta Bistreţ dela Topliţa pănă la gărla cea repede maĭ sus de Covaciţa cu satul Hrisomuinţiĭ, şi Tismena pe ambele părţĭ, cătă a fost Ligăcéscă şi Ruşéscă; apoĭ maĭ confirm şi tóte căte dedese în scris mănăstiriĭ sântuluĭ Antoniŭ unchĭul domnieĭ mele sânt-reposatul Vladislav voevod: satul Jidoştiţa cu părîul, şi tótă pĕscăria dunărénă cea din mijloc, şi venitul dela opt vărşie, şi Dunărea dela Orahova pănă la podul cel de sus, şi Vodiţa cea mare pe ambele părţĭ cu nuciĭ şi cu livedile, şi săliscele Bahneĭ, şi o móră în Bistriţa, şi 40 sălaşe de Ţiganĭ. Tóte acestea le dâ şi confirmă domnia mea cu tótă porunca şi întărirea, ca să fie nestrămutate şi neclintite, precum şi satele să fie libere de orĭ-ce prestaţiunĭ, dărĭ şi veniturĭ domnescĭ. Către acestea maĭ poruncesce domnia mea, ca călugăriĭ din ambele mănăstirĭ (Tisména şi Vodiţa) să fie autonomĭ, şi după mórtea actualuluĭ lor stareţ nimenĭ să nu le pună alt stareţ, nicĭ eŭ însumĭ voevodul Dan, nicĭ alt cineva din urmaşiĭ meĭ, ca să nu se strice regula şi tradiţiunea luĭ Nicodim şi porunca mea, căcĭ cine va cuteḑa a strica ceva din

лика с҃топочивши рωдїтел г҃вами радоуль воевода приложи. село коуманскы брод с топорна. и блато бистрець. ωт топлѫца до брѫзого грѫла выше ковачица. сѫ селωм хрьсомѹинци. и тисменѫ по ωбою странѹ елико бѣ лигачешско и рѹшешско кѫ сим потврѫждам. и елика мωнастирю с҃тго антонїа приложи и подписа стриц г҃вами с҃топочивши владислав воевода. село жидовщица с потоком. и на дѹнавѣ срѣдныи вир вес. и ωт ωсмих врѫшиць доходкѫ. и дѹнав. ωт ωрѣховѫ падинѫ до горнего мостищa. и велика водица по ωбою странѹ сѫ ωрѣшїем и с ливадами. и бахнина селищa. и водѣницѫ ѹ бистрици. и ациганъ м҃ челѣди. сиа всѣ прилага и потврьжда г҃воми сѫ всѣкым повелѣнїем и оутврьжденїем да бѫдет непрѣложна и непоколѣбима. такожде и села свободна ωт всѣкых работь и данкωвь и доходѫк г҃вами. кѫ симь повелѣва г҃воми самовластным быти вѫ ωбою монастирю инокωм по см҃рти началствѹѫщаго им, началника никто да поставлѣет. ни азѫ сам воевода дань. ни инь кто ωт ихже по мнѣ. ниже да са разори чинѫ и преданїе никодимово, и мое повелѣнїе. кто ли дрѫзнеть ωт сих всѣх что разорити. или прѣложити злѣ. да е проклат ωт г҃а б҃га вседрьжителѣ и ωт прѣч҃тиа б҃цѫ и ωт всѣх с҃тых. и

acestea saŭ a schimba în rĕŭ, să fie blăstămat de cătră Domnul Dumnedeŭ a-tot-ţinĕtorul şi de cătră pré-curata născătóre de Dumnedeŭ şi de cătră toţĭ sânţiĭ, şi să fie alăturat cu toţĭ aceĭ ce s'aŭ lepădat de Dumnedeŭ şi l'aŭ trădat la mórte.

да е причтенъ всѣм штрекшимсѧ г҃а и предавшим его на см҃ртъ :

Tóte acestea s'aŭ scris în Argeş din porunca domnuluĭ voevod Dan, în anul 6894, indictionul 9, a luneĭ octobre diua 3.

сїа всѣ записаш҃ѧ оу аргиши повелѣнїем г҃на воеводѫ дана. влѣт ѕ҃ѡ, ч҃д. индиктиѡн, ѳ. м҃ца ѡктоврїа д҃нь, ҃г:.

De aci resultă că satul Cumaniĭ, cu mult înainte de anul 1385, a existat deja sub caracteristicul nume de коуманскыи бродъ, adecă «Vadul Cumanilor»...

Cu acelaşĭ nume îl găsim în tóte documentele Tismeneĭ din secoliĭ XIV şi XV, din carĭ unele s'aŭ publicat de-mult,[45] altele — póte cele maĭ remarcabile — maĭ staŭ d'o cam dată inedite.

Abia în secolul XVI numele *Vadul Cumanilor* se înlocuesce printr'o formă maĭ scurtă : *Cumaniĭ* saŭ *Comaniĭ*, bună óră într'un crisov dela Alexandru-vodă din 28 aprile 1576 : село еж се зовет команїи еж сѫт близ код ідін (satul ce se chĭamă Comaniĭ, care se află aprópe de Vidin).[46]

Eĭ bine, ca ce fel de înţeles putea să fi avut numele cel vechĭu : «Vadul Cumanilor»?

Sub anul 1475, vorbind despre înfrângerea Turcilor de cătră Stefan cel Mare, cronicarul Urechea dice : «Iar Ştefan-vodă pornitu-s'a după «dînşiĭ cu Moldoveniĭ seĭ şi aceĭ 2000 de Leşĭ, şi aŭ gonit pe Turcĭ până «*ĭ-a trecut Siretul la Ionăşescĭ, unde se chĭamă* *Vadul Turcilor* «*şi până astădĭ...*»[47]

([45]) **Venelin,** *Vlacho-bolgarskiia gramaty*, Petersburg, 1840, in-8, p. 10, 56 etc.—**Hasdeŭ,** *Archiva istorică a României*, t. 3, p. 192 etc.
([46]) **Hasdeŭ,** *Istoria critică*, t. 1, ed. 2, p. 148—149.
([47]) *Letopiseţele*, ed. 1, t. 1, p. 127.

Pe mapa luĭ Reichersdorffer de pe la 1550 acéstă localitate se pune slavonesce : *Tureczky broth,* maĭ corect : тоурецкыи бродъ [48].

«Vadul Cumanilor» saŭ коумански бродъ și «Vadul Turcilor» saŭ тоурецкыи бродъ exprimă doă fapte analóge : pe de o parte retragerea Turcilor din Moldova peste Siret, pe de alta — retragerea Cumanilor din Oltenia peste Dunăre.

Dacă însă Cumaniĭ aŭ eșit din Oltenia prin «vadul» dunărén de lăngă Vidin, se nasce întrebarea : pe unde óre să fi întrat eĭ în acéstă țéră?

Negreșit printr'un óre-care «vad» al Oltuluĭ.

Ĭată-ne aduşĭ vrênd-nevrênd la satul Cumaniĭ-pe-Olt, unde trecerea rîuluĭ, în adevĕr, este înlesnită—după mijlócele de transport pe apă din acea epocă—prin existința câtor-va insule, întocmaĭ ca și 'n Dunăre de 'naintea Vidinuluĭ. [49]

Dic «după mijlócele de transport pe apă din acea epocă», căcĭ un martur ocular ne spune că Cumaniĭ nu aveaŭ corăbiĭ saŭ luntri, ci treceaŭ rîurile pe peĭ cusute de cal, [50] ceĭa-ce — firesce — ĭĭ sillĭa a căuta o plutire pe cât se putea maĭ scurtă : dela o insulă la alta.

Cumaniĭ-pe-Olt este «Vadul Cumanilor» cu acelașĭ drept ca și Cumaniĭ-pe-Dunăre, cu singura deosebire că cel întâiŭ a servit Cumanilor la întrare, ér cel-l'alt la eșire.

Dar între momentul întrăriĭ și momentul eșiriĭ cată să fi fost un interval de timp, în cursul căruĭa cel puțin o parte din districtele Romanațĭ și Dolj s'a aflat sub dominațiunea Cumanilor.

Fiind-că din secolul XIV nu avem nicĭ o urmă de o asemenea dominațiune, ba nicĭ măcar o probabilitate, de vreme ce Cumaniĭ aŭ despărut atuncĭ aprópe cu desăvârșire de pe scena istorieĭ, faptul trebuĭa să se fi întâmplat în secolul XIII.

Acuma, rĕdĕmându-ne pe desvoltările de maĭ sus, unde nomenclatura topografică ne-a procurat cea maĭ neașteptată lumină, nu ne va fi greŭ de a înțelege narațiunea călugăruluĭ Alberic despre un *Rex Jonas,* «craĭu Ion» de pe la 1230, pe care acest cronicar îl numesce : «major in Regibus Comanorum» (cel maĭ mare dintre regiĭ Cunanilor), ér un alt scriitor

(48) Acéstă mapă s'a reprodus în **Papiŭ,** *Monumente istorice,* t. 3.

(49) Se póte consulta în acéstă privință mapa cea mare a Țereĭ-Romănescĭ, executată de Statul-major austriac.

(50) **Rabbi Petakhia,** ap. **Lelewel,** *Géographie du moyen-âge,* Bruxelles, 1852, in-8, t. 3, p. 20.

contimpuran, celebrul Joinville, îĭ dă epitetul de : «le grant roy des Commains» (marele rege al Cumanilor).

§ 9

ALIANŢA LUĬ CRAĬU ION CU FRANCIĬ

Scriitorul bizantin Georgiŭ Acropolites, carele descrisese cele petrecute în timpul seŭ între aniĭ 1204 — 1261, ne spune sub 1239 că o armată cruciată de 60,000 Francĭ, venită prin Ungaria contra Grecilor în ajutorul Latinilor din Constantinopole, unde abia se urcase atuncĭ pe tron junele Baldovin de Courtenay, a fost bine primită în cale de către Bulgarĭ şi avusese ajutóre dela «Sciţĭ».[51]

In Bulgaria domnĭa atuncĭ împăratul Ion Caliman, unul din ceĭ maĭ remarcabilĭ principĭ din dinastia asanidă, mare ostaş şi mare diplomat tot-o-dată, despre care episcopul frances contimpuran Filip de Mouskes ḑice :

> Ki mult ot valor et haut sens...[52])
> (Care avu multă vitejiă şi înţelepcĭune)

Sub epitetul de «Sciţĭ», pe de altă parte, Acropolites înţelege pe Cumanĭ.

Acéstă expediţiune a Francilor, cronicarul Alberic nĭ-o povestesce cu nesce amărunte, pe carĭ nu le găsim aïurĭ.

El ne spune că 'n armata cruciată deşi eraŭ 700 cavalerĭ şi 30,000 de călăreţĭ, afară de pedestrime, totuşĭ ea cu anevoiă ar fi putut străbate prin Bulgaria, dacă n'ar fi fost ajutată de Cumanĭ, cu carĭ — ḑice Alberic — s'aŭ încuscrit doĭ din capiĭ cavalerilor : «cum quibus Dominus «(quorum Dominus) vir nobilis Nargoldus de Toceia (Corceio) duplex fe«cerat matrimonium, ipse scilicet et Conestabulus».[53]

Acest pasagiŭ, precum se vede din parentesele pe carĭ le-am reprodus după ediţiunea luĭ Leibnitz, este fórte corupt; din fericire, cronica luĭ Alberic îl explică şi'l completéză sub anul 1241 în următorul mod :

«Soronius insuper Traditor quidam duas habuit filias baptizatas in «Constantinopoli, quarum unam duxit Guillelmus Conestabuli filius, alte«ram Balduinus de Hainaco; filiam vero Regis Jonae, qui videbatur esse «major in Regibus Comanorum, duxerat Nargeldus (Nargoldus) Balivus,

([51]) Apud **Stritter**, *Bulgarica*, § 288.
([52]) **Philippe de Mouskes**, în **Du Cange**, *Histoire de l'empire de Constantinople*, Paris, 1657, in-f., t. 1, p. 229.
([53]) *Chronic.*, part. 2, p. 573.

«qui Nargeldus hoc anno decessit et praedicta uxor ejus facta est monia-«lis.»[54]

De aci resultă că Cumanii, cu carĭ armata francă s'a întâlnit în Bulgaria şi de cătră carĭ a fost susţinută într'un mod atât de eficace, aveaŭ în fruntea lor doĭ principĭ maĭ însemnaţĭ : pe *craĭul Ion*, «considerat ca cel maĭ mare dintre regiĭ Cumanilor», şi pe un altul numit, saŭ maĭ bine latinisat sub numele de «Soronius»; din aceştia, pe fiĭca craĭuluĭ Ion a luat'o de soţiă ilustrul cavaler Nariot de Toucy, regentul imperiuluĭ latin de Constantinopole după mórtea împăratuluĭ Robert de Courtenay, ér cele doă fiĭce ale luĭ Soronius s'aŭ căsătorit cu seniorii Baldovin de Hainaut şĭ Guilelm fiĭul Conetabiluluĭ; peste puţin însă murind Nariot de Toucy, fiĭca craĭu-luĭ Ion, remasă văduvă, s'a făcut călugăriţă.

Tot aşa interpretéză pasagiul Du Cange, care scriea pe la jumătatea seculuĭ XVII, ast-fel că cronica luĭ Alberic ĭ-a fost cunoscută încă numaĭ în manuscris; cu singura deosebire — puţin esenţială — că el pune cele treĭ căsătorie déjà după intrarea armateĭ france în Constantinopole, ceĭa-ce este maĭ probabil, deşi nu se cuprinde în text.

Iată comentarul seŭ :

«Au printemps ensuivant il (Baudouin) mit son armée en campagne, «qui fut fortifiée d'un grand nombre de Comains, qui lui arrivèrent sous «la conduite de Ionas et de Soronius leurs rois ou princes... Ces deux «princes vinrent à Constantinople avec leurs familles et y furent très-bien «accueillis par les barons français : lesquels afin de les intéresser et de «les engager fortement dans leur parti, firent épouser à Guillaume fils «de Geoffroy de Méry connétable de Romanie l'une des filles de Soronius, «et une autre à Baudouin qu'Alberic surnomme de Haynaut, par ce que «peut-être il était originaire de ce comté, l'une et l'autre ayant reçu le «baptême. Nariot de Toucy, seigneur puissant, qui avait été Bail de l'Em-«pire probablement après le décès de Robert, étant lors veuf de la fille «de Branas, épousa la fille de Ionas, qui était le plus grand d'entre les «princes des Comains.»[55]

Epitetul de «trădător», pe care Alberic îl dă luĭ Soronius, Du Cange îl comentéză într'un alt loc prin trecerea ulterióră a acestuĭ principe cuman în partea Grecilor contra Francilor[56]; înainte însă de a adopta o asemenea

(54) Ibĭd. p. 578.
(55) Du Cange, *Hist. de Const.*, t. 2, p 121.
(56) Ibid., p. 126 : „quitta après cela le parti des Français et embrassa celui de Vatace."

interpretaţiune, care nu se justifică prin fapte, ar trebui consultate tóte manuscrisele existinţi ale cronicei, pentru a vedé dacă nu cum-va «traditor» ar fi o lecţiune greşită.

In loc de : «Soronius insuper *Traditor quidam* duas *habuit* filias...» s'ar puté citi bună-óră : «Soronius insuper *traditur quidem* duas *habuisse* filias...», şi atunci sensul ar fi pur şi simplu : «cât despre Soronius, se dice că el a avut doă fiice etc.»

Acest «traditur quidem» (se dice), care indică o îndoélă din partea lui Alberic asupra numĕrului fetelor celor căsătorite ale lui Soronius, se potrivesce cu pasagiul de sub anul 1239, unde cronicarul, vorbind despre ambiĭ principĭ cumanĭ, craĭul Ion şi Soronius, dice : «duplex matrimonium» (îndoită căsătorie), acordând prin urmare fie-căruĭa din eĭ câte o singură fiĭcă.

Orĭ-cum să fie, nu Soronius, fie el trădător saŭ ba, ne preocupă în casul de faţă, ci numaĭ craĭul Ion, în privinţa căruĭa textul luĭ Alberic este de o perfectă claritate.

Din causa acestuĭ craiŭ Ion, ne interesă însă nu maĭ puţin ginerele seŭ Nariot de Toucy, «seigneur puissant qui avait été Bail de l'Empire».

§ 10.

NÉMUL LUĬ NARIOT DE TOUCY.

Tot ce scim noĭ despre Nariot de Toucy şi némul seŭ, o datorim neobositului Du Cange.

Familia de-Toucy stăpânĭa senioria de acest nume, situată în departamentul actual de Yonne altă dată făcênd parte din Şampania, unde târguşorul Toucy, renumit prin fabricaţiunile sale de lână, există până astădĭ, nu departe de oraşul Auxerre, avênd vr'o 3,000 locuitorĭ.

Nariot saŭ *Nargeaud*, latinesce *Nariotus, Nargoldus* şi *Nargeldus*, era un nume de botez favorit în acéstă familiă.

Nariot de Toucy, ginerele craĭuluĭ Ion, fusese însurat maĭ întâiŭ cu o fiĭcă a principeluĭ grec Teodor Vranas din căsătoria acestuĭa cu Agnesa, văduvă a împăratuluĭ constantinopolitan Andronic Comnen şi sora regeluĭ frances Filip-August.

Acéstă duplă încuscrire cu împăraţiĭ Bizanţiuluĭ şi cu regiĭ Franciei, probéză până la ce punct de strălucire reuşise a se rădica familia de-Toucy.

Din acea primă căsătoriă, Nariot de Toucy a avut treĭ fiĭ : Nariot, Filip şi Anselm, din carĭ cel de'ntâiŭ, căsătorit cu o soră a faĭmosuluĭ Bohemund, căpatase în zestre principatul de Antiochia şi comitatul de Tripoli, ér cel de al doilea ajunsese, ca şi tată-seŭ, regent al imperiuluĭ.

Din aceĭaşĭ însoţire, el a maĭ avut o fétă, măritată după Guilelm de Villehardouin din némul celebruluĭ cronicar de acest nume.

Din a doua căsătoriă, acea cu fiĭca craĭuluĭ Ion, Nariot de Toucy se pare a nu fi lăsat copiĭ, murind el după o însurătóre abĭa de vr'o doĭ anĭ.

Maĭ târḑiŭ, un nepot al luĭ, ajuns mare admiral al Siciliei, a luat de soţiă pe o fiĭcă a regeluĭ neapolitan Carol de Anjou, nepótă a sântuluĭ Ludovic. [57]

Maĭ pe scurt, prin încuscrirea sa cu Nariot de Toucy, fundatorul Craioveĭ—după ce fusese gonit din Oltenia peste Dunăre—a întrat în legăture de rubedeniă cu cele maĭ ilustre case suverane de atuncĭ.

Să nu uĭtâm însă că şi dinsul era «cel maĭ mare rege al Cumanilor».

Afară de Alberic, ni-o maĭ spune un alt scriitor contimpuran : Joinville.

§ 11.

CRAĬUL ION ÎN JOINVILLE.

Joinville este scriitorul cel maĭ simpatic al Franciei din vécul de mijloc, nu numaĭ pentru că n'a scris în latina cea mórtă de atuncĭ, ci în limba poporuluĭ, dar încă pentru că a sciut să fotografieze cu repeḑiciunea raḑeĭ ceĭa-ce simţĭa şi cugeta în tótă naivitatea realităţiĭ, în loc de a zugrăvi impresiunile sale după o lungă precugetare, combinând trăsurele şi culorile în vederea efectuluĭ.

«Cu greŭ — ḑice Max Müller — se póte găsi o carte maĭ bună pentru «lectura copiluluĭ şi pentru meditaţiunea bărbatuluĭ.» [58]

Născut la 1223, mort la 1319—o viaţă de un secol fără patru anĭ—baronul de Joinville din Şampania, compatriot al familieĭ de-Toucy, fu-

(57) Către cele aduse în Du Cange, maĭ putem adăoga un act din 4 septembre 1238 din Teulet, *Layettes du trésor des chartes,* Paris, 1866, in-4, t 2, p. 391, care se începe cu : „Nos Anselmus de Kaeu, bajulus imperii Romanie, *Nariotus de Tuci,* Jofredus de Meri conestabulus" etc. şi din care urméză că'n 1238 Nariot de Toucy se afla în Constantinopole, dar nu maĭ era el regent al imperiuluĭ, ci Anselm de Kaeu.

(58) **Max Müller,** *Joinville,* în *Essays,* über. v Liebrecht, Leipzig. 1872, in-8, t. 3, p. 161.

sese cel maĭ intim amic şi a devenit apoĭ biograful cel maĭ veridic al regeluĭ St. Ludovic, saŭ maĭ bine ḑicênd al întreguluĭ cavalerism din acea epocă atât de eminamente cavaleréscă.[59]

În 1252 sântul rege se afla lîngă Cesarea în Palestina.

Joinville era cu dînsul.

Trecuseră abia cincĭ-spre-ḑecĭ anĭ după alianţa cea dela 1239 între Francĭ şi Cumanĭ, încununată prin măritişul luĭ Nariot de Toucy cu fiĭca craĭuluĭ Ion.

Am spus maĭ sus că, dintr'o altă căsătoriă, acest senior avusese un fiŭ numit de asemenea Nariot.

În 1239 acel fiŭ, probabilmente întâiul-născut, cată să fi fost mare de anĭ, de óră-ce la 1252, când l'a cunoscut Joinville în Palestina, el era deja cavaler cu renume şi povestĭa regeluĭ Ludovic, ca martur ocular, tóte amăruntele alianţeĭ între Francesĭ şi Cumanĭ.

Ĭată textualmente cuvintele luĭ Joinville :

Pe când regele asedia Cesarea, a venit la el seniorul Nariot de Toucy, pe care regele îl numĭa verişor, căcĭ era născut dintr'o soră a regeluĭ Filip, măritată maĭ întâiŭ cu împăratul. Regele l'a reţinut pe lîngă sine, împreună cu alţĭ 9 cavalerĭ, în curs de un an; după aceia a plecat înapoĭ la Constantinopole, de unde a fost venit. El povesti regeluĭ, că împăratul constantinopolitan, el şi ceĭ-l'alţĭ seniorĭ din Constantinopole, era aliat cu un popor numit Cumanĭ, care 'l ajuta contra luĭ Batatzes, atuncĭ împărat al Grecilor, şi pentru ca aliaţiĭ să fie de bună credinţă uniĭ şi alţiĭ, s'a fost întocmit ca împăratul şi nobiliĭ seĭ să'şĭ ĭea sânge şi să'l pună într'o mare cupă de argint, precum aŭ făcut de asemenea regele Cumanilor cu nobiliĭ seĭ; apoĭ aŭ amestecat sângele lor cu sângele nostru, l'aŭ dres cu vin şi

Tandis que le roy fermoit Cézaire, vint à li monseigneur Nargoe de Toci. Et disoit le roy que il estoit son cousin; car il estoit descendu d'une des seurs le roy Phelippe, que l'empereur meismes ot à femme. Le roy le retint li dixiesme de chevaliers, un an; et lors s'en parti, si s'en r'ala en Constantinnoble dont il estoit revenus. Il conta au roy que l'empereur de Constantinnoble, il et les autres riches homes qui estoient en Constantinnoble, lors estoient alié à un peuple que l'en appelloit Commains, pour ce que il eussent leur aide encontre Vatache, qui lors estoit empereur des Griex; et pour ce que l'un aidast l'autre de foy, convint que l'empereur et les autres riches homes qui estoient avec li, se seingnissient et meisseint de leur sanc en un grant hanap d'argent. Et le roy des Commains et les autres riches

([59]) Cf. despre el: **De la Bastie,** *Sur l'ouvrage de Joinville,* şi **Lemoine,** *Notice sur Joinville,* în *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres,* t. 15. p. 692 şi t. 30, p. 310.

cu apă, şi l'aŭ bĕut toţĭ, aĭ lor şi aĭ noştri, ḑicênd atuncĭ că sîntem fraţĭ de sânge. După aceia eĭ aŭ scos un câne între óstea nóstră şi óstea lor şi l'aŭ bucăţit cu săbiele, ceĭa-ce aŭ făcut şi aĭ noştri, ḑicênd că tot aşa să fie bucăţiţĭ aceĭa ce vor călca alianţa.

hommes qui estoient avec li, refirent ainsi et mellèrent leur sanc avec le sanc de nostre gent, et trempèrent en vin et en yaue, et en burent et nostre gent aussi; et lors il distrent que il estoient frère de sanc. Encore firent passer un chien entre nos gens et la leur, et descopèrent le chien de leurs espées, et nostre gent aussi; et distrent que ainsi feussent-il décopé, se il failloient l'un à l'antre.

Nĭ-a maĭ povestit acest senior o mare minune, întâmplată în timpul când se afla el în armata Cumanilor. Un bogat cavaler de aĭ lor fiind mort, eĭ săpară o largă grópă, în care l'aŭ aşeḑat cu multă pompă şi scump îmbrăcat pe un scaun, şi aŭ pus împreună cu el de viĭ pe cel maĭ bun cal ce avea şi pe cel maĭ bun ostaş al seŭ. Înainte de a se băga acest ostaş în grópă lîngă stăpânul seŭ, fiind faţă regele Cumanilor şi alţĭ seniorĭ puternicĭ, aceştia şĭ-aŭ luat remas bun dela el, punêndu'ĭ în chimir o mulţime de aur şi argint şi ḑicêndu'ĭ fie-care : «când voĭu veni eŭ în ceĭa «lume, îmĭ veĭ întórce ceĭa-ce'ţĭ daŭ «împrumut.» Iar el respundea : «Aşa «voĭu face negreşit». Marele rege al Cumanilor ĭ-a dat apoĭ nesce scrisorĭ adresate la regele predecesorul seŭ, unde atesta că reposatul trăise fórte bine şi'ĭ făcuse multe servicie, pentru carĭ ruga să'l resplătéscă. Apoĭ ostaşul a fost băgat în grópă cu stăpânul seŭ şi cu calul de viŭ, grópa s'a astupat cu scândurĭ bine ţintuite, şi tótă óstea s'a apucat să arunce d'asupra'ĭ pămînt şi petre, astfel că înainte de nópte, în memoria celor îngropaţĭ, s'a înălţat d'asupra lor o mare măgură.

Encore nous conta une grant merveille, tandis que il estoit en leur ost: que un riche chevalier estoit mort, et li avoit l'en fet une grant fosse large en terre, et l'avoit l'en assis moult noblement et paré en une chaere; et li mist l'en avec li le meilleur cheval que il eust et le meilleur sergent tout vif. Le serjant avant que il feust mis en la fosse avec son seigneur, avec le roy des Commains et aus antres riches seigneurs, et au prenre congié que il fesoit à eulz, il li mettoient en escharpe grant foison d'or et d'argent, et li disoient: Quant je venré en l'autre siècle, si me rendras ce que je te baille. Et il disoit : Si ferai-je bien volentiers. Le grant roy des Commains li bailla une lettres qui aloient à leur premier roy; que il li mandoit que preudomme avoit moult bien vescu et que il l'avoit molt bien servi, et que il li guerredonnast son servise. Quant ce fu fait, il le mistrent en la fosse avec son seigneur et avec le cheval tout vif; et puis lancèrent sur la fosse planches bien chevillées, et tout l'ost courut à pierres et à terre. Et avant que il dormissent orent-il fet, en remembrance de ceulz que il avoient enterré, une grant montaingne sur eulz.

În acel timp al asediuluĭ Cesareeĭ, eŭ mergeam în cortul regeluĭ etc.[60]

Tandis que le roy fermoit Cézaire, j'alai en sa héberge pour le veoir etc.[60]

Aşa dară, «mergênd în cortul regeluĭ pe când acesta asedia Cesarea», Joinville vĕḑuse acolo pe la 1252 pe tînărul Nariot de Toucy şi auḑise din gura'ĭ despre «le grant roy des Commains» de pe la 1239 şi despre unele curióse obiceiurĭ ale Cumanilor.

Să observâm însă că biograful Sântuluĭ Ludovic scriea în adâncĭ bătrîneţe, peste şése-ḑecĭ de anĭ în urma evenimentuluĭ, ast-fel că memoria sa, orĭ-cât de tenace, a putut să reţină numaĭ o parte din cele povestite luĭ de către Nariot de Toucy, ba chîar să încurce unele amărunte.

Orĭ-cum ar fi, deja Du Cange constatase că «marele rege al Cumanilor» din Joinville nu este altul decât «Rex Jonas qui videbatur esse major in Regibus Comanorum» al luĭ Alberic, de vreme ce ambiĭ cronicarĭ aŭ în vedere acelaşĭ alianţă între Francesĭ şi Cumanĭ din 1239.[61]

Ceremonialul de înmormîntare cu spînḑurare de caĭ şi ómenĭ, descris în Joinville în privinţa unuĭ senior cuman, s'a reprodus maĭ târḑiŭ la mórtea luĭ însuşĭ craîu Ion, negreşit însă cu cortegiul maĭ multor victime, potrivit cu demnitatea «mareluĭ rege».

Nĭ-o spune Alberic în următorul pasagiŭ :

«Mortuus est hoc anno (1241) Rex Jonas praedictus nondum baptiza-
«tus, et idcirco sepultus est extra muros civitatis (Constantinopolis) in al-
«tissimo tumulo et octo armigeri suspensi sunt vivi à dextris et sinistris,
«et ita voluntarie mortui, et viginti sex equi vivi similiter sunt ibi ap-
«pensi».[62]

Adecă :

«In acelaşĭ an 1241 a murit menţionatul rege Ion, şi fiindcă nu se
«botezase încă, de aceîa a fost îngropat afară din muriĭ Constantinopoliĭ
«sub o măgură fórte înaltă, ér d'asupra'ĭ, la drépta şi la stînga, aŭ fost
«spînḑuraţĭ opt ostaşĭ, carĭ s'aŭ sacrificat de bună voe, şi doă-ḑecĭ şi
«şése caĭ viĭ.»

In acest mod, eşit din Cumania propriŭ ḑisă, adecă Moldova şi porţiunea orientală a Munteniеĭ, de unde a trecut apoĭ în Oltenia, lăsând aci

(60) **Joinville,** *Mémoires ou histoire et chronique de Saint Louis,* ed. Fr. Michel, Paris, 1859, in-16, p. 150—152.

(61) **Du Cange,** *Hist. de Const.,* t. I, p. 121.

(62) *Chron.,* part. 2, p. 579.

urmele sale în cele doă «vadurĭ ale Cumanilor» şi 'n legenda despre întemeĭarea Craioveĭ, «marele craĭu Ion» s'a aliat în Bulgaria la 1239 «prin sânge» şi «prin tăiarea cânelnĭ» cu o cétă de cruciaţĭ Francesĭ, s'a încuscrit acolo cu unul din capiĭ lor şi a venit împreună cu ginerele seŭ la Constantinopole, unde murind nebotezat la 1241, a fost îngropat păgănesce sub o «măgură», cu ómenĭ şi caĭ omorîţĭ pe mormîntul seŭ.

Ceĭa-ce distingea pe craĭul Ion, — cronicariĭ nu nĭ-o spun, dar acésta resultă din totalitatea istorieĭ sale, — cată să fi fost acea înfăţişare plină de demnitate, acel aer de impunere, acel prestigiŭ exterior à-la Agamemnon saŭ à-la Frederic Barbarussa, care deosebesce căte o dată chĭar pe capiĭ selbatecilor şi impresionéză adânc pe toţĭ aceĭ ce se apropiă de un asemenea favorit al natureĭ, deşi în realitate el póte fi de o capacitate fórte mediocră: numaĭ astfel se explică epitetul seŭ de «mare rege» în Alberic şi 'n Joinville, consideraţiunea ce-ĭ arătaŭ superbiĭ baronĭ feudalĭ, conservarea memorieĭ sale peste Olt.

Vorbind despre craĭul Ion, scriitoriĭ contimpuranĭ ne comunică următórele treĭ obiceĭurĭ naţionale ale Cumanilor:

1. Scóterea unuĭ câne între cele doă armate ce se aliază, pe care ambele îl taiă în bucăţĭ, «dicênd că tot aşa să fie bucăţiţĭ aceĭa ce vor călca alianţa»;

2. «Frăţia de sânge», amestecându-se într'un păhar cu vin şi cu apă sângele acelora ce se înfrăţesc, carĭ beaŭ apoĭ acéstă curiósă mixtură;

3. Inmormîntarea fie-căruĭ nobil sub o rădicătură artificială, o «măgură» saŭ «movilă», une-orĭ fórte înaltă, sacrificându-i-se tot-o-dată de viĭ o sémă de ómenĭ şi caĭ, într'un numĕr maĭ mare saŭ maĭ mic după rangul reposatuluĭ.

Din aceste treĭ datine, ultimele doă ne interesă maĭ cu deosebire, fiindcă una din ele a trăit pînă 'n dilele nóstre în obiceiele Românilor, ér cea-l'altă a lăsat semne topografice neşterse pe tot lungul Dunăriĭ de jos. Le vom examina dară maĭ de aprópe.

§ 12

NATIONALITATEA CUMANILOR

Din cercetările de maĭ sus resultă, că fundator al Craioveĭ n'a putut să fie alt *craĭu Ion* decât singurul de acest nume şi cu acest titlu, a că-

ĭuĭa trecere prin Oltenia, cu puţin înainte de anul 1240, vină încă în tradiţiunea poporană dela Olt pînă la Caraş, se întăresce prin date istorice; anume *rex Jonas*, «marele rege al Cumanilor» din cronicarul Alberic şi din memorialistul Joinville.

Dar cine óre să fi fost Cumaniĭ?

Şincaĭ ne asigură că: «Româniĭ din Ţéra Muntenéscă s'aŭ chiămat Paţinachĭ, éră ceĭ din Moldova şi din Besarabia Comanĭ».[63]

Cel-l'alt istoric transilvan, Petru Maior, maĭ puţin dogmatic decăt Şincaĭ, se încércă a da probe în favórea acesteĭ aserţiunĭ; însă ce fel de probe! Pecenegiĭ —ḑice el— sînt Românĭ fiind-că numile lor proprie se explică prin limbile romanice, fie latină, fie română saŭ italiană, precum Μαιτζάν= românul «maĭ ţin», Κερκετάν = latinul «cur quotannis», 'Ιπαόν=italianul «i pavo», Καϊδουμ = românul «du 'niĭ caiĭ», Χαροβόη = italianul «cari voi», Ταλμάτ = «tal matto», Γιάζη = «ghĭaţă, saŭ ĭa ḑi, saŭ Ghiţă» etc., ér Cumaniĭ sînt Românĭ pentru că vorbĭaŭ aceĭaşĭ limbă cu Pecenegiĭ, ba încă póte să fi fost chĭar o colonia din oraşul italic Cuma, de unde s'a colonisat Neapolea!![64]

Şincaĭ şi Petru Maior aparţin ambiĭ secululuĭ nostru.

Cu o sută de anĭ înainte de dînşiĭ, bătrînul Cantemir a fost cu mult maĭ serios, când a ḑis: «T ă t a r i ĭ ce 'ĭ chĭamă Paţinachĭ»[65], şi: «*Comaniĭ*, un ném de T ă t a r ĭ».[66]

În adevĕr, turanismul Cumanilor şi Pecenegilor este mărturit în modul cel maĭ positiv de către tóte fântînele istorice din vécul de mijloc, bizantine, slavice, maghiare, germane şi orientale.[67]

Linguistica ne permite chĭar a fixa locul precis al acestor popóre între ceĭ-l'alţĭ Turanĭ.

Eĭ făceaŭ parte anume din grupul turco-tatar, vorbind un dialect fórte înrudit cu al Osmanliilor.[68]

(63) *Chronica*, t. I, p. 214.—Cf. ib. p. 218.

(64) *Istoria pentru începutul Românilor din Dacia*, Buda, 1812, cap. 8, § 9 şi 10, după edit. din 1834, p. 153—167.

(65) *Chronicul*, t 2. p. 220.

(66) Ibid. p. 263.

(67) Cf. Suhm, *Abhandlung von den Uzen oder Polovzern*, în *Nestors Jahrbüchern*, Leipzig, 1774, in-4, p. 271-310.—O traducere rusă de Sabinin, în Чтенія Моск. Общества, 1848, nr. 8, secţ. III, p. 15—49.

(68) Lenormand, *La langue primitive de la Chaldée et les idiomes touraniens*, Paris, 1875, in-8, p. 454.

O orațiune dominicală în limba cumană a fost cunoscută deja în secolul trecut, și încă în șése variante, din carĭ unul publicat de Thunmann[69], ér cincĭ de Dugonics.[70]

Variantul cel maĭ complet dintre ale luĭ Dugonics, descoperit în archivul orășelnluĭ ungurесc Kun-szent-miklós, se începe cu:

«Bezen attamaz kenze kikte szenleszen szenadon dösön-szen küklön «nicziegen...»

Variantul luĭ Thunmann, aflat în biblioteca scóleĭ din Debreczin:

«Bezen Attamaz kikte, szen leszen, szenadon, dösön szen küklon, nie-«ziegen, gerde...»

Publicând pe acesta din urmă, Thunmann adaugă, că e cu nepuтință de a nu vedé quasi-identitatea între limbele cumană și turcă.

Șincaĭ și Petru Maior ar fi putut să cunóscă acest specimen linguistic, care le-ar fi tăiat, o dată pentru tot-d'a-una, pofta de a maĭ românisa pe Cumanĭ.

De atuncĭ s'a maĭ găsit în Veneția și s'a dat la lumină un manual întreg de limba cumană, scris în anul 1303, când Cumaniĭ ocupaŭ încă maĭ tótă partea orientală a Românieĭ.

Ca model, étă cuvintele de sub rubrica intitulată «calitățile timpilor», în care alăturĭ cu formele cumane noĭ punem pe cele turce, așa după cum se pronunță în Constantinopole:

resărit,	cumanesce	*cun tousin,*	turcesce	*ghĭun dogusu;*
apus	—	*cun batisi*	—	*ghĭun 'batîsi,*
timp	—	*ouad*	—	*'aht;*
nouros	—	*bulud*	—	*buluth;*
timp ploĭos	—	*ĭamgurlu haua*	—	*ĭagmurlu hava;*
obscur	—	*carangu*	—	*qaranli;*
norĭ	—	*bulutlar*	—	*buluth-lâr;*
zăpadă	—	*char*	—	*qar;*
negură	—	*touman*	—	*duman;*
brumă, rouă	—	*çig*	—	*cih;*
vînt	—	*yel*	—	*ĭel* etc.[71]

(69) *De Comanis,* în *Acta Societatis Jablonovianae,* Lipsiae, 1773, t. 4, p. 185.

(70) *Ethelka,* Pressburg, 1788, in-8, t. 2, p. 384—6.

(71) Klaproth, *Vocabulaire latin, persan et coman de la bibliothèque de Petrarcha,* în *Mémoires relatifs à l'Asie,* t. 3, Paris, 1828, in-8, p. 113—256.—In privința acestuĭ vocabular cf. ceĭa-ce am spus în *Principie de filologia comparativă,* p. 8.

Judece acum ori-cine, ca ce fel de Românî aŭ fost Cumaniĭ![72]

E necontestabil totuşĭ că, în curs de vr'o treĭ seclĭ, acéstă odraslă turcă s'a aflat într'un contact de tóte ḑilele cu străbuniĭ nostri, ş'apoĭ nu numaĭ în Moldova, precum credea Şincaĭ, dar şi 'n Muntenia pînă la Olt.

Diploma regeluĭ Bela din 1247 împarte România întrégă în doă regiunĭ : cea de dincolo de Olt — *ţéra Severinuluĭ* : «terra Zevrino», şi cea de dincóce, — *Cumania :* «a fluvio Olth et alpibus Ultrasilvanis totam Cumaniam».[73]

Districtul Teleorman conservă pînă astă-ḑĭ un nume curat cuman.

După fonetica turcă ar fi *Deli-orman*, adecă «pădure désă», literalmente «pădure nebună».

Aşa se chĭamă, între altele, o pădure din Dobrogia.[74]

După fonetica cumană, turculuĭ iniţial *d* ĭĭ corespunde tot-d'a-una *t*, încât *Deli-orman* trebuĭ să ne apară aci sub forma de *Teli-orman.*

In vocabularul cuman din 1303 noĭ găsim în fapt ambele elemente constitutive ale acestuĭ nume : «*teli*—stultus»[75] şi «*orman*—boscus»[76].

Cumanismul «Teleormanuluĭ» este dară matematicesce sigur.

Rîul căpĕtase acest nume după vre-o pădure de pe mal, ér după rîŭ s'a numit apoĭ districtul.

In dialectul peceneg, înainte de dominaţiunea Cumanilor în România, se chiăma tot aşa un munte de prin Buzăŭ saŭ Rîmnic-Sărat, pe care Bizantinul Cinnam, vorbind sub anul 1152 despre un resbel între Grecĭ şi Pecenegĭ, îl numesce ὄρος Τενουορμον.[77]

Acéstă formă «Tenuormon» presintă acea particularitate dialectică, că pecenegul *tenu-* corespunde cumanuluĭ *teli-*, adecă *n* între vocale alternéză cu *l.*

Din puţinele graĭurĭ turanice ale căror dicţionare îmĭ sînt la disposi-

(72) Cf. **Rösler,** *Ueber das Kumanische,* în *Rumän. Studien,* p. 352—6.

(73) **Fejér,** *Cod. dipl.,* IV, 1, p. 447.

(74) **Kantemir,** *Gesch. des osmanischen Reichs,* Hamburg, 1745, in-4, p. 318 : «Es ist ein «ganz ebener Strich Landes, der weder mit Flussen durchschnitten, noch durch Waldungen «unterbrochen ist; wiewol am Ende desselben, nicht weit von Drista, ein Wald ist, den die «Tuerken *Deli Orman,* das Narrenholz, nennen.» — Cf. **Matković,** *Orograficka obiljezja Balkanskoga poluotoka,* în *Knjizevnik,* t. 2, p. 409 : „...gusta şuma Deli-Orman zvana "

(75) **Klaproth,** op. cit. p. 240.

(76) Ibid. 215.

(77) **Cinnami** *Hist.*. ed. Paris, 1670, in-f., p. 54.

ţiune în momentul de faţă, în limba tungusă nebunul se ḑice *tänäk*, în limba buriată *tenek* şi'n dialectul tatar karagassic *tenäk*,[78] cela-ce abia diferă de pecenegul *tenu*, póte maĭ corect *teneh*, căcĭ Cinnam şi Bizantiniĭ în genere nu exceléză printr'o transcripţiune perfectamente exactă a numirilor barbare.[79]

Anna Comnena ne spune că Pecenegiĭ şi Cumaniĭ vorbĭaŭ aceĭaşĭ limbă; variantele *Teli-orman* şi *Tenu-ormon* saŭ *Teneh-ormon* întăresc acéstă mărturiă, arătându-ne însă tot-o-dată între ambele popóre nesce diverginţe dialectice destul de pronunţate, cel puţin sub raportul fonetic.

In orĭ-ce cas, Cumaniĭ aŭ ocupat Teleormanul, şi l'aŭ ocupat un timp atăt de îndelungat saŭ într'un mod atăt de durabil, încăt memoria lor se maĭ păstréză în numele districtuluĭ.

Judecând după posiţiunea relativă a localităţilor, tocmaĭ de pe aci trebuĭ să fi eşit «craĭul Ion», păşind apoĭ prin «vadul Cumanilor» dela Olt în direcţiunea Craĭoveĭ, de unde maĭ în urmă, prin «Vadul Cumanilor» dela Dunăre, a trecut în Bulgaria şi s'a dus la Constantinopole.

Acuma, fără ca să ne maĭ încurce pretinsul romănism al Cumanilor, al cărora turcism saŭ tatarism este maĭ pe sus de controversă, să ne oprim asupra celor doă amărunte etnice din biografia craĭuluĭ Ion : frăţia prin amestec de sânge şi ceremonialul înmormîntăriĭ.

§ 13.

FRĂŢIA DE CRUCE.

Intr'un discurs, ţinut în sala Ateneuluĭ pe la 1865, eŭ am spus că aşa numita «frăţiă de cruce» ar fi la Românĭ o moştenire din Roma.[80]

Cercetând, renunţ la acéstă aserţiune.

Să vedem însă maĭ întâiŭ, în ce anume consistă «frăţia de cruce».

Balada nóstră poporană «Balaurul», după ce descrie, cum un teribil dragone :

Inghiţise jumătate
Trup cu arme ferecate,
Trupuşor de voĭnicel...

(78) **Castrén,** *Nordische Reisen und Forschungen*, Petersburg, 1856—7, in-8, t. 9, p. 87; t. 10, p. 148; t. 11, p. 107.

(79) Traducĕtorul latin al luĭ Cinnam ĭea din eróre **Τένουορμον** drept acusativ, şi'l transcrie apoĭ prin *Tenihormus*. De unde óre *tenih?*

(80) **Hasdeŭ,** *Fraternitatea şi unirea,* in *Buletinul instrucţiuniĭ publice*, 1865, p. 622.

închiăiă prin apariţiunea unuĭ vitéz, care :

> ...cu pala luĭ cea nouă
> Pe balaur taiă 'n doă,
> Apoĭ trupul înghiţit.
> Plin de rane, otrăvit,
> El în cârcă 'l rădica,
> Sus la stână se urca
> Şi în lapte mi'l scălda,
> De venin îl curăţa
> Şi cu viéţă 'l dăruia;
> Apoĭ mări căĭ trăia,
> *Fraţĭ de cruce se prindea*
> Şi'mpreună voĭnicĭa,
> Pe balaurĭ de stirpĭa...

Cu acéstă ocasiune, d. Alexandri observă în notă :

«A se prinde fraţĭ de cruce e o datină antică ce impune datoriuţa de «a'şĭ da viéţa unul pentru altul. *Legătura acesteĭ frăţie se făcea prin «amestecarea sângeluĭ. Când doĭ bărbaţĭ se decideaŭ a se înfrăţi, trebuĭa «să 'şĭ facă eĭ pe braţul drept căte o tăiătură în formă de cruce şi să u«néscă sângele lor.* Acest obiceiŭ mistic, carele în epoca de astădĭ e maĭ «de tot căḑut, se ţine negreşit de óre-carĭ tradiţiĭ de pe timpul Cruciate«lor, saŭ póte chĭar de taĭnele introduceriĭ creştinismuluĭ la Românĭ.»[81]

D. Alexandri are dreptate, dar — ca şi corpul cel înghiţit al voĭnicu-luĭ — numaĭ pe jumătate.

Sub numele de «frate de cruce», брат ѿ кр҇тъ după vechile nóstre crisóve scrise slavonesce[82], eraŭ confundate la Românĭ doă instituţiunĭ cu totul diferite, una boierésca, cea-l'altă ţĕrărésca, din carĭ cea de'ntăiŭ curat creştină, maĭ mult saŭ maĭ puţin «de pe timpul Cruciatelor», însă numaĭ cea de'ntăiŭ.

La Grecĭ fraţiĭ de cruce se chĭamă σταυραδελφοί, dela σταυρός «cruce» şi ἀδελφός «frate», legătura de frăţiă făcêndu-se prin juramînt în biserică, fără nicĭ un amestec de sânge.[83]

([81]) *Poesiĭ populare,* ed. 2, p. 13.

([82]) *Crisov dela Petru-Vv. Mircea din 16 iuniŭ 1560,* în Archivul Statuluĭ din Bucurescĭ, m-rea Câmpulung, pachet 27.

([83]) Passow, *Popularia carmina Græciæ recentioris,* Lipsiae, 1860, in-8, p. 599 : «Die so«lis liturgia decantata sub divo conveniunt et sacerdote bona faustaque apprecato per Deum «optimum maximum persancte adiurant se omnia pericula per totam vitam una coniunctos «obituros. . V cantur autem fratres socii consortis σταυραδελφοί.»

Cam tot aşa a fost la Ruşĭ «fratele de cruce», крестовой брать, dela кресть «cruce» şi брать «frate».

In balada rusă poporană «Dobrynia» se ḑice :

Вчерась прошла недѣля, какъ мы видѣлисъ
Съ Олешой во чистомъ поли,
Крестами мы побратались,
Онъ назвался крестовымъ меньшимъ братцемъ...[84]

(Ierĭ a trecut o septemână, de când noĭ ne-am veḑut cu Oleşa pe câmpul cel curat; ne-am făcut fraţĭ prin crucĭ; el s'a numit frăţior de cruce maĭ mic...)

Ce-va maĭ jos în aceiaşĭ baladă :

Крестовый брать, паче роднаго....[85]
(Fratele de cruce, maĭ mult decăt un frate bun).

Prin urmare, frăţia de cruce se făcea la Ruşĭ prin simplul schimb al crucilor, érăşĭ fără nicĭ un amestec de sânge, pe care de asemenea nu'l găsim la ceĭ-l'alţĭ Slavĭ.[86]

Versul de maĭ sus din balada rusă ne amintesce proverbul neo-grec versificat :

Καλλίτεροι οἱ ἀδερφοὶ τῆς ἐκκλησίας,
Παρὰ οἱ ἀδερφοὶ τῆς κοιλίας.

(Maĭ bunĭ sînt fraţiĭ făcuţĭ în biserică, decăt fraţiĭ din aceiaşĭ mumă).[87]

Ἡ ἀδερφία τῆς ἐκκλησίας, acésta este adeverata *frăţiă de cruce.*

E de remarcat, că fratele de cruce se chiamă une-orĭ la Neo-grecĭ βράτμε, de exemplu :

Ποῦ εἶσαι βρὲ βρατμὲ Κωνσταντῆ...;[88]

Fie dela Grecĭ, fie dela Ruşĭ saŭ dela alţĭ vecinĭ, a împrumutat acéstă frăţiă de cruce în evul mediŭ boierimea română, la care ea se opera în felurite modurĭ, nicĭ o dată însă cu amestec de sânge.

Nu maĭ departe decât în secolul nostru un mare logofĕt Dudescu, care

(84) Рыбниковъ, Народныя былины, Moscva, 1862, in-8, p. 30.
(85) Ibid. p. 16.
(86) Cf. excelentul studiŭ al luĭ Bogîşic', *Pravni obic'aji kod Slovena*, în *Knjizevnik*, Zagreb, 1867, in-8, t. 3, p. 430—434.
(87) Sanders, *Das Volksleben der Neugriechen*, Mannheim, 1844, in-8, p. 228.
(88) Ibid. p. 240.

îşĭ dedea în străinătate titlul de «monsieur le comte de Doudésco», se făcuse frate de cruce cu un călător frances.

«Lorsqu'après le dîné — ḑice acesta din urmă, — le chancelier et «moi, avec nos cochers, eûmes signé notre contrat de transport, le comte «me dit : Depuis six jours, nous voyageons ensemble; quinze autres vont «se passer encore sans que nous nous quittions ! suivons donc, si vous «m'en croyez, une ancienne coutume valaque, en nous faisant *fraté dé «crucé,* frères de la croix. — Aussitôt il mit dans un vase une petite «croix d'ivoire, qu'il porte toujours sur lui; il y ajouta du pain et du sel, «puis il me dit : Répétez avec moi : *pé crucé,* par la croix; *pé pita,* par «le pain; *pé saré,* par le sel; nous jurons d'être toujours frères, et de «nous donner assistance dans toutes les occasions.»[89]

Cu vr'o treĭ secolĭ înainte, Domnul moldovenesc Stefan Tomşa, pentru a se face frate de cruce cu o rudă a luĭ Iacob Basilic, împărţi cu el «o turtă în formă de cruce» : «bolum panis in crucis formam compositum», ceĭa-ce — observă contimpuranul Sommer — se considera la Românĭ ca cea maĭ sacră legătură : «sanctissimum apud illos foedus existimatur».[90]

Iarăşĭ cruce, dar nicĭ o picătură de sânge!

De acéstă înfrăţire boieréscă, eminamente creştină, slavică saŭ grécă din vécul de mijloc, diferă cu desăvîrşire înfrăţirea ţeránéscă, maĭ bine haĭducéscă, aceĭa despre care ne vorbesce d. V. Alexandri : «când doĭ bărbaţĭ se decideaŭ a se înfrăţi, trebuĭa să 'şĭ facă «pe braţul drept câte o tăiătură în formă de cruce şi să unéscă sângele «lor.»

Aci crucea jócă un rol de tot secundar, fondul consistând în amestecul sângeluĭ, prin care doĭ indiviḑĭ, străinĭ unul altuia din fire, deveniaŭ artificialmente «de acelaşĭ sânge».

(89) **De Lagarde,** *Voyage de Moscou à Vienne,* Paris, 1824, in-8, p. 364 — 5. — Acest jurămînt presintă o remarcabilă analogiă cu jurămîntul persic, despre care un omonim al călătoruluĭ frances, profesorul **De Lagarde** (Bötticher) dela Göttingen, în *Beiträge zur baktrischen Lexikographie,* Leipzig, 1868, in-8, p. 18, ḑice : «Wenn der Perser schwört, wird «Feuer, Wasser und Brot neben ihn gestellt und er hat ausdrücklich in der Eidesformel an«zuerkennen dass er vor den Amschaspands stehe, unter ihnen vor Chordâd und Mordâd, die «vor ihm seien und die er essen müsse : das Brot muss er essen, das Wasser trinken. Daher «erklärt sich die Redensart : saugand khwardan, *sinen Eid schwören, eigentlich Nützliches «essen.»*

(90) **Sommer,** *Vita Jacobi Despotae Moldavorum Reguli,* Witebergae, 1587, in-4, p. 56.

In acest amestec al sângeluĭ se cuprinde întregul simbolism al operá-ţiuniĭ.

Nicĭ Slaviĭ, nicĭ Greciĭ nu'l cunosc; din tóte popórele balcanice, îl aŭ numaĭ Româniĭ şi Albanesiĭ.

Albanesce un asemenea frate prin amestec de sânge se chiamă *vălam,* dela *vălla* «frate», cu un *m* sufixat întocmaĭ ca în neo-grecul βράτ-με şi în slavicul *brati-m.*

Vălamănía saŭ *vălamăría* — căcĭ *n* şi *r* alterneză în dialectele albanese — se operă în cele maĭ multe casurĭ prin deşertarea de către ceĭ înfrăţiţĭ a unuĭ păhar cu rachiŭ, în care ambiĭ aŭ lăsat să cadă câte-va picăture de sânge dela degetul mic al mâneĭ drepte.

Amăruntele de ceremonial pot diferi după localităţĭ, dar esenţa lucru-luĭ remâne aceĭaşĭ : tot-d'a-una amestec de sânge.[91]

Nu ni se pare indiferent de a constata, că la Albanesĭ, ca şi la Ro-mânĭ, braţul drept este acela dela care se ĭea sângele.

La prima vedere s'ar puté conchide că o instituţiune atât de originală, identică la doă naţionalităţĭ pe carĭ le légă comuna lor descendinţă din antica ginte tracică, ar fi o moştenire remasă dela acéstă din urmă, adecă prin Dacĭ la noĭ şi prin Ilirĭ în Albania.

O asemenea conclusiune ar fi însă pré-pripită.

De 'ntăĭu, obiceiele străbune în genere nu se conservă la un popor, în curs de sute şi miĭ de anĭ, cu aceĭaşĭ tenacitate cu care se păstréză ele-mentele linguistice : căţĭ-va secolĭ sînt de ajuns, în acéstă privinţă, pen-tru a metamorfosà maĭ-maĭ cu desăvîrşire o societate.

Al doilea, dacă nu astăḑĭ, încaĭ în vécul de mijloc aceĭaşĭ datină se găsesce la o grămadă de némurĭ eterogene, carĭ maĭ tóte, maĭ mult saŭ maĭ puţin, direct şi indirect, aŭ fost în contact cu Româniĭ şi cu Albanesiĭ.

Al treilea — o consideraţiune fórte importantă — în evul mediŭ fră-ţia prin amestec de sânge ne întîmpină exclusivamente la păgânĭ, dela carĭ atuncĭ, după propria mărturiă a fântînelor contimpurane, ea s'a comunicat, prin relaţiunĭ internaţionale, unora dintre popóre cre-ştine, ceĭa-ce probéză că, chĭar dacă o vor fi avut vre-o dată strămoşiĭ a-cestora în epoca păgânătăţiĭ lor, totuşĭ posteritatea o perduse deja maĭ de 'nainte sub influinţa creştinismuluĭ.

Iată câte-va texturĭ :

(91) Hahn, *Albanesische Studien,* Jena, 1854, in-8, part. I, p. 145, 178.

Cronicarul Alberic, acelaşĭ căruĭ îĭ datorim preţiósa relaţiune despre craĭul Ion al Cumanilor, ne spune sub anul 1187, că unul din ceĭ maĭ puternicĭ cavalerĭ cruciaţĭ, contele Raimund de Tripoli, împăcându-se cu celebrul sultan Saladin, Curd de origine, amîndoĭ aŭ bĕut sângele unuĭ altuĭa în semn de alianţă : «alter alterius bibendo sanguinem fœdo fœdere sunt conjuncti».[92]

Unguriĭ, la întrarea lor în Panonia în secolul IX, când eraŭ încă păgânĭ în tótă puterea cuvîntuluĭ, îşĭ întăriaŭ jurămintele de fidelitate prin bĕutura sângeluĭ amestecat, şi cronicarul maghiar se grăbesce a adăoga că acésta se făcea anume păgânesce : «more paganismo».[93]

La 1189 împăratul Frederic Barbarussa mustră pe Bizantinĭ că s'aŭ aliat cu păgâniĭ, «bĕnd reciproc sângele amestecat, curs din împungerea vîneĭ precordiale», ceĭa ce — observă el — este «obiceĭul Saracinilor la legarea amicieĭ».[94]

Du Cange citéză o acusaţiune identică, rostită într'un mod şi maĭ energic, pe care o făcea Grecilor împăratul Baldovin de Flandria : «după spur- «cata datină a păgânilor, voĭ vĕ înfrăţiţĭ cu dînşiĭ bĕnd sângele unuĭ al- «tuĭa»,[95] şi maĭ aduce un pasagiŭ fórte important din cronicarul engles Mateiŭ Paris din secolul XIII, unde se descrie cu amăruntе alianţa prin beutură de sânge la păgâniĭ Celţĭ din Irlandia.[96]

Iacob Grimm a adunat maĭ multe asemenĭ texturĭ de prin scriitoriĭ anticĭ : aşa Herodot (IV, 70), Lucian (Toxar. 37) şi Pomponiŭ Mela (1,2) nĭ-o povestesc despre Sciţĭ; Tacit (Ann. XII, 47) despre Armenĭ şi alte popóre caucasice; Plutarc (in Poplic.) şi Salustiŭ (Catil. 22) despre Ro-

([92]) *Chronic.*, II, p. 371.

([93]) *Anonym. Belae regis*, în **Endlicher**, *Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, în-8, p. 7 : «tunc supradicti viri pro Almo duce, *more* paganismo fusis propriis sanguinibus in unum vas, ratum fecerunt juramentum.»—Cf. **Podhradczky**, *Bèla kyràly nèvtelen jegyzojènck idejekora*, Budan, 1861, in-8, p. 131.

([94]) **Nicetas Chon.**, lib. II, 5, ed. Bonn. p. 536 : *«καὶ κατὰ τὰ παρ' αὐτοῖς περὶ φιλίας κρατοῦν ἔθιμον ἀμφοτέρους σχάσαι φλέβα τὴν ἐπιστήθιον καὶ τὸ ἐκεῖθεν ἐκρυὲν αἷμα ἑκάτερον εἰς πόσιν ἀντιπροτείνασθαι...»*

([95]) **Du Cange**, *Dissertations sur l'histoire de Saint Louys*, diss. XXI : Des adoptions d'honneur en frère», in *Gloss. mediae Latinitatis*, ed. Carpent. t. 7, p. 80 : «Haec est quae «spurcissimo gentilium ritu pro fraterna societate, sanguinibus alternis ebibitis...»

([96]) *Ibid* : «Barbari illi, et eorum duces ac magistratus, sanguinem venae praecordialis in magno vase per minutionem fuderunt, et fusum sanguinem insuper perturbantes, miscuerunt et mixtum postea sibi ad invicem propinantes exhauserunt, in signum quod essent ex tunc «in antea indissolubili et quasi consanguineo foedere colligati, et in prosperis et diversis usque «ad capitum expositionem indivisi.»

manĭ etc.[97]; ceĭa-ce resultă însă din gruparea tuturor mărturielor, vechĭ şi mediane, este că pe la finea véculuĭ de mijloc creştinismul, orĭ pe unde era stabilit, ştersese deja pretutindenĭ urmele anterióre ale obiceiuluĭ, ba pînă şi suvenirea lor, astfel că re'ntroducerea acestuĭ fel de frăţiă s'a datorit de astă dată pe deplin nouelor triburĭ păgâne, maĭ ales celor turanice, carĭ apar pe scena istorieĭ, cĭocnindu-se cu Semiţĭ în Asia şi cu Ariĭ în Europa.

Despre Ungurĭ nĭ-o spune Notarul regeluĭ Bela; despre Cumanĭ—Joinville; tot despre Cumanĭ în speciă nĭ-o maĭ arată Evreul Petakhia, care a călătorit prin ţéra lor pe la 1173, adecă aprópe un semĭ-secol înainte de epoca craĭuluĭ Ion : «în Cumania—ḑice el—când ĭeaĭ o călăuză pen-«tru siguranţa drumuluĭ, ea îţĭ jură maĭ întâiŭ credinţă, împungêndu-şĭ «degetul cu un ac şi dându-ţĭ săĭ sugĭ sângele»[98]; apoĭ sub epitetul general de păgânĭ, Frederic Barbarussa şi Baldovin de Flandria înţeleg nu atât pe Arabĭ, cât pe aceĭ Turcomanĭ la carĭ trecuse atuncĭ în resărit moştenirea luĭ Mohamed; în fine, scriitorul oriental Zakharia Khazvini, mort la 1283,[99] descrie frăţia prin sânge la toţĭ Tătariĭ din timpul seŭ.[100]

Nĭ se pare dară necontestabil că ţeraniĭ românĭ, póte şi Albanesiĭ, aŭ căpătat acéstă instituţiune anume dela Cumanĭ, combinând'o însă maĭ târḑiŭ, pentru ca s'o apere contra censureĭ bisericescĭ, cu datina de tot diferită a frăţieĭ prin cruce, pe care aŭ conservat'o pură, fără amestec de sânge, Slaviĭ, Greciĭ şi vechĭa boierime română.

(97) **Grimm**, *Deutsche Rechtsalterthümer*, Göttingen, 1854, in-8, p. 192—194;—*Geschichte der deutschen Sprache*, Leipzig, 1848, in-8, p. 135—137.

(98) **Petakhia**, *Tour du monde*, éd. Çarmoly, Paris, 1831, p. 8—25, apud **Lelewel**, *Géographie du moyen âge*, t. 3, p. 201 : «On ne peut voyager dans ce pays, qu'à la suite d'un «guide. Et voici comment le Kédarien (Petakhia, dans sa langue hébraïque, appelle les Ko-«mans Kedar) se lie par serment : il se pique le doigt avec une aiguille, et donne son sang à «sucer à celui qu'il doit conduire, pensant ainsi introduire en quelque sorte son sang et sa «chaire dans le corps de l'étranger». — **Du Cange**, loco cit., ḑice că şi «Georges Pachymeres (1. 2. Hist. c. 3) raconte la même chose des Comains.» Mărturisesc că în deşert am căntat în Pachymeres vre-un pasagiŭ relativ la acésta.—**Grimm**, *Rechtsalt.* 194, citéză în privinţa Cumanilor : «Rühs mittelalt. p. 323». Noĭ cunóscem de **F. Rühs** numaĭ *Handbuch der Geschichte des Mittelalters*, Stutgart, 1840, pe care însă nu'l avem la mână în momentul de faţă. Astfel ne mărginim cu Joinville şi Petakhia.

(99) **Lelewel**, *Géographie du moyen âge*, Bruxelles, 1852, in-8, t. I, part. 2, p. 143—4, nota 299.

(100) *Abu Dolef Misaris ben Mohalhal de itinere asiatico commentarium*, ed. Kurd de Schlözer, Berol. 1845, p. 33, apud **Grimm**, *Gesch. d. deuts. Spr.* 136 : «si amicitiam vel «foedus cum sui vel alieni generis populis faciunt, in conspectum solis prodeunt, eumque ado-«rant. Tum poculum vino plenum in aerem jaciunt atque quisque eorum ex hoc poculo bibit. «Tum eductis gladiis se ipsos in quadam corporis parte vulnerant, donec sanguis profluit. Tum «*quisque eorum alterius sanguinem potat, quo facto foedus inter eos ictum est.*»

§ 14.

ÎNMORMÎNTAREA LA CUMANÎ.

Povestirea cronicaruluĭ Alberic despre mórtea luĭ «craĭu Ion» ne înfățișéză doă puncturĭ de desbătut :

1. *Tumulus* saŭ movila ce se rădica d'asupra mortuluĭ;

2. Sacrificiele de ómenĭ și de caĭ ce însoțĭaŭ ceremonialul de înmormîntare.

Movilele nu sînt proprie numaĭ Cumanilor.

«In tótă Europa — ḑice Lubbock — saŭ maĭ bine în lumea întrégă, «pretutindenĭ unde nu le-a distrus încă plugul saŭ cĭocanul, ne întîmpină «diferite monumente din timpiĭ ante-istoricĭ : tabere, fortificațiunĭ, sta«vile, templurĭ, movile etc., dintre carĭ multe ne uĭmesc prin mări«mea lor, ér tóte ne interesă prin vechime și prin mister. Sînt unele, ne«greșit, ca murul roman din Anglia bună-óră, saŭ ca movila regineĭ Thyra «în Danemarca, ale căror epocă și origine ne sînt cunoscute; cele maĭ «multe însă, fără comparațiune cele maĭ multe, de exemplu movilele ce «se atribuie luĭ Thor, luĭ Odin și Freyeĭ de lîngă Upsala, saŭ marile dălme «de lîngă Drogheda, sînt fără îndoélă ante-istorice. Unele, de bună sémă, «aparțin etățiĭ de bronz; altele, etățiĭ de pétră; totușĭ fórte rar epoca lor «se póte precisa cu siguranță...»

Trecênd apoĭ în speciă la movile, Lubbock adaugă :

«In Anglia, le întâlnescĭ la tot pasul. Pe insulele Orcade ele sînt în«tr'un numĕr de peste 2000. Și maĭ multe se află în Danemarca. In «tótă Europa dela Atlantica pînă la Ural, de acĭ pe immensele stepurĭ «ale Asieĭ dela hotarele Rusieĭ pînă la Oceanul Pacific și dela șesurile «Sibericĭ pînă la câmpia Industanuluĭ, în fine în America, sînt miĭ și «ḑecimĭ de miĭ de movile. Ele se găsesc nu maĭ puțin în Africa, unde «pînă și piramidele nu sînt decât variantul cel maĭ artistic al ideeĭ de mo«vilă. Maĭ pe scurt, globul pămîntesc întreg e preserat cu acest soĭu de «morminte...» [101]

«Nu este, póte, nicĭ o țéră în lume — ḑice archeologul polon contele «Tyszkiewicz — unde să nu existe movile. John Barrow le-a vĕḑut la «Hotentoțĭ; Spartman la Cafri; Dr. Jefferson în Virginia etc.» [102]

(101) **Lubbock,** *L'homme avant l'histoire,* trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p. 85—86.
(102) **Tyszkiewicz,** *Badania archeologiczne,* Wilno, 1850, in-8, p. 48—56.

Acéstă universalitate a movilelor, carĭ aŭ fost familiare maĭ tuturor timpilor şi maĭ tuturor popórelor, este o probă că, orĭ-unde le găsim într'un numĕr fórte mare, ele nu aparţin neapĕrat tóte uneĭ singure epoce saŭ uneĭ singure naţionalităţĭ, ci pot diferi prin etate şi prin origine.

Eterogene sub raportul cronologic şi sub cel etnografic, movilele se deosebesc nu maĭ puţin unele de altele prin configuraţiune : icĭ rotunde, colea ţuguiate, dincóce concentrice, dincolo în amfiteatru, când marĭ, când micĭ, pe alocurĭ grupate, pe aîurĭ isolate, etc. etc.

Deşi nu tóte aŭ servit pentru înmormîntare, de óră-ce într'o sémă din ele nu se descoperă nicĭ o urmă de cadavre, aşa că sîntem siliţĭ a atribui unor asemenea o altfel de menire, fie religiósă, fie militară, fie commemorativă, terminală, itinerară saŭ ce-va analog, totuşĭ cele maĭ multe, într'un mod necontestabil, aŭ fost morminte.

Archeologia n'a ajuns încă a clasifica acéstă speciă de monumente, şi nicĭ că va puté s'o facă pe o basă adevĕrat sciinţifică, pînă când ele nu vor fi studiate pretutindenĭ cu acelaşĭ scrupulositate metodică, cu care s'aŭ cercetat d'o cam dată numaĭ în unele localităţĭ excepţionale.

Lungul brâŭ câmpén sub-carpatin şi supra-pontic, cuprindênd Ungaria, România şi Rusia meridională pînă la Caucas, va oferi archeologuluĭ nesce specimene cu atât maĭ remarcabile, cu cât în anticitate şi 'n evul mediŭ acéstă regiune a fost ne'ncetat cutrierată de triburile cele maĭ diverse.[103]

În privinţa movilelor române, eruditul meŭ amic d. Odobescu citise la 1869 în Congresul Pre-istoric dela Copenhaga o notiţă, în care le deosebesce în : măgure, «les plus petits tumulus, généralement agglomé«rés auprès des ruines d'anciennes villes ou disposés le long des voies an«tiques»; movile propriŭ dise, «plus proéminents que les précédents»; în fine gorgane, «souvent élevés de 25 à 30 mètres et même plus, et «disposés soit en longs ovales soit en carrés à côtés irréguliers.»

Despre aceste din urmă d. Odobescu observă :

«On les désigne sous le nom de *Gorgane*, dans lequel on reconnaît les «*Kurgany* de la Russie. Plus rares, moins explorés et moins connus en«core que les *movilae*, ils méritent d'être étudiés avec soin, car leurs di-

(103) O încercare remarcabilă asupra movilelor din Besarabia, de G. Olofson, vedĭ în Записки Одесскаго Общества Исторіи, t. 2, 1850, in-4, p. 550—554.

«mensions gigantesques et leur position dans des plaines unies les dési-«gnent très-particulièrement à l'attention des archéologues».[104]

Maĭ tărḑiŭ, d. Odobescu şĭ-a modificat vederile.

Aşa, într'o mică lucrare fórte remarcabilă din 1871, d-sa nu maĭ face nicĭ o deosebire între *măgură* şi *gorgan*, numind astfel în genere movilele cele marĭ, ér pe cele micĭ cu termenul de *movilă*.[105]

Nicĭ aşa însă lucrul nu este definitiv.

Unele movile nu sînt de loc marĭ, deşi poporul le ḑice tot m ă g u r e.

Astfel este, de exemplu, o movilă chĭar lîngă Craiova, spre stînga de pórta Amărăḑiĭ, avênd configuraţiunea de amfiteatru saŭ maĭ bine de o potcóvă cu deschiḑĕtura spre sud.

Deşi mică în circonferinţă şi la nălţime, ea se numesce totuşĭ «la-măgură».

Nu maĭ puţin îndoios este punctul etimologic atins de d. Odobescu, căcĭ între *gorganele* nóstre şi *kurhanele* de peste Nistru, orĭ-cât de mare ar fi asemănarea exterióră, p ó t e să nu fie în fapt nicĭ o înrudire.

In Moldova, maĭ apropĭată de Rusia, cuvîntul *gorgan* nu se maĭ aude nicăirĭ, ceĭa-ce nu probéză, negreşit, că nu va fi existat şi pe acolo altă dată, ér în Ţéra-Românéscă el pare a fi fórte vechĭu, cel puţin ni s'a întîmplat a'l găsi adesea în crisóvele muntene din secolul XVI, dintre carĭ îmĭ aduc aminte unul din 10 novembre 1589, dela Mihné-vodă, unde ḑice, pe jumătate slavonesce şi pe jumătate românesce : и да се знает хотаржале селов Лѹпшанѹлѹи ѿ дрѹмѹл Дърсторѹлѹи ѹ велико г о р г а н, adică : «şi să se scie hotarâle Lupşanuluĭ dela drumul Silistrieĭ pînă la marele g o r g a n», saŭ un alt din 8 ianuariŭ 1568 dela Alexandu-vodă : дори до г о р г а н «pînă la g o r g a n».[106]

Tóte acestea servă a ne încredinţa, că studiul movilelor, pretutindenĭ şi la noĭ maĭ cu sémă, este de o cam în faşă.[107]

Orĭ-ce generalisare în acéstă privinţă, fie gruparea lor după numĭ, fie atribuirea lor în grămadă cutăruĭ saŭ cutăruĭ popor, ar fi o pripélă puţin sciinţifică.

([104]) *Congrès d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques*, Copenhague, 1875, in-8, p. 120.
([105]) **Odobescu**, *Raport archeologic*, in *Monitorul Oficial* 1871, No 152, 13 iuliŭ.
([106]) *Archiva Statuluĭ din Bucurescĭ*, Cotroceniĭ No. LXXXVI, Argeş No. XXII, etc.
([107]) Noue instrucţiunĭ în acéstă privinţă, emanate dela Congresul archeologic din Kiev dela 1874, veḑĭ în **L. Leger**, *Rapport sur une mission scientifique*, Paris, 1877, in 8, p. 27—29.

Este sigur însă că o parte din acest fel de construcţiunĭ, numéscă-se ele *măgure, gorgane, movile*, ba încă pe a-locurĭ *dîlme* saŭ *gîlme, dîmburĭ, grumurĭ* etc., aŭ fost rădicate de către Cumanĭ în secoliĭ XII şi XIII.

Cumaniĭ, dintre toţĭ contimpuraniĭ lor de lîngă Marea-négră, aŭ fost ceĭ maĭ neobosiţĭ făcetorĭ de movile, aşa că Flamanduluĭ Ruysbroeck, care trecuse prin Rusia meridională pe la 1253 — tocmaĭ epoca ce ne preocupă — i se spunea în cale că toţĭ *tumuli* fără excepţiune sînt opera Cumanilor şi numaĭ a Cumanilor.[108]

Movilele Cumanilor aveaŭ diferite forme, între carĭ, ca măgura de lîngă Craiova, şi pe acea de potcóvă, une-orĭ atăt de încăpătóre, încăt putea să cuprindă în interiorul seŭ o cétă întrégă, judecănd după un pasagiu din cronica rusă dela Novgorod : «fugariĭ s'aŭ adăpostit *în* movila Cumanilor».[109]

In Rusia sudică poporul numesce asemenĭ movile amfiteatrice, fie ele marĭ saŭ micĭ, *maĭdanurĭ*.[110]

Acest cuvînt, care însemnéză «piaţă», este fórte remarcabil, fiind nu numaĭ turcesc, dar încă şi cumanic.[111]

Cele marĭ din acest fel de movile serviaŭ, precum am vĕdut, ca forturĭ saŭ ca redute, de unde peste Nistru ele se confundă chiar astădĭ cu aşa disele *horodki* saŭ «cetăţĭ de pămînt»;[112] cele micĭ, pe de altă parte, ca acea de lîngă Craiova bună óră, pe care noĭ simţim ispita de a o atribui Cumanilor, par a fi avut maĭ mult vre-o destinaţiune religiósă, nicĭ decum însă mormîntară, căcĭ nicĭ o dată nu se găsesc în ele oseminte.

Movilele mormîntare, «tumulus à ossements», cată să fi avut, cel puţin la Cumanĭ, o formă maĭ mult de trapez, cea maĭ potrivită pentru ceremonialul ce urmă după depunerea mortuluĭ în grópă, ceremonial descris atăt de bine de către Alberic, Joinville, Ruysbroeck, şi asupra căruĭ trebuĭ să ne oprim acuma maĭ cu dinadinsul.

După cum am constatat'o în paragraful precedinte sub raportul «frăţieĭ prin sânge», tot aşa ne vom încredinţa de astă dată în privinţa vic-

(108) Apud **Lelewel**, *Géogr. du moyen-âge*, t. 3. p. 202.

(109) **Ap. Карамзинъ, Ист. гос. Росс.**, t. 3, nota 299 : **„а прокъ ихъ вбѣже... въ курганъ Половечьскый."**

(110) **Grabowski**, *Ukraina dawna i terazniejsza*, Kijow, 1850, in 4, t. 1, p 120.

(111) *Vocabulaire coman* în **Klaproth**, op. cit. III p. 215 : «maydan — planum».

(112) **Grabowski**, l. cit

timelor sacrificate pe mormînt, că obiceĭele cele maĭ originale, cele maĭ ciudate în aparinţă, cele maĭ excepţionale la prima vedere, aparţin în totalitatea timpilor umanităţiĭ întregĭ, dar în perióde definite caracterisă diferite popóre saŭ regiunĭ, asfel că — matematicesce vorbind — usul x în totalitatea timpilor este comun luĭ A, B, C, D, E, F..., însă A şi F l'aŭ avut numaĭ în periodul α, D numaĭ în periodul β, B şi E numaĭ în periodul γ, etc.

Cu alte cuvinte, punctul fundamental de stabilit este : în epoca cutare obiceĭul cutare distingea poporul cutare saŭ regiunea cutare.

Neuĭtatul Adolf Pictet, după ce arată că 'n India din periodul Vedeĭ se ardea pe rug de 'mpreună cu mortul o vacă saŭ o capră, urméză înainte :

«L'immolation de la vache ou de la chèvre, et son incinération avec «le mort, rappellent la coutume, *très-générale chez les peuples ariens,* de «sacrifier aux funérailles, et de brûler sur le bûcher, des animaux choi«sis de préférence parmi ceux qui avaient été chers au défunt, et cela dans «le but de les lui donner pour compagnons dans la vie future. C'est ainsi «qu'Achille jette quatre chevaux et deux chiens sur le bûcher de Patro«cle. D'après Tacite (Germ. 27), le cheval du guerrier était brûlé avec «son maître chez les anciens Germains, et ce trait se reproduit aux funé«railles du dieu scandinave Baldr (Grimm, Verbrennung 235). Quand «Brynhild monte sur le bûcher de Sigurd, elle y fait mettre avec elle des «chevaux, des chiens et des faucons (ib. 236). César nous apprend (6,19) «que les Gaulois brûlaient avec le mort tout ce qu'il avait aimé, et aussi «des animaux. Chez les anciens Prussiens et les Russes païens, le cheval «suivait le sort de son maître, et les derniers y joignaient de plus un chien, «deux boeufs, un coq et une poule (Grimm, l. c. 247, 254). Les Lithua«niens sacrifiaient des chevaux, deux chiens de chasse et un faucon ; les «Livoniens, des boeufs, des moutons etc. (ib. 249, 250). Un usage aussi «répandu doit remonter *aux temps primitifs*...»

Şi maĭ departe :

«L'antiquité classique nous offre plus d'un exemple de femmes dévouées «qui montent sur le bûcher de leurs époux, mais l'usage cruel de sacrifier «aux funérailles d'autres victimes humaines répugnait aux sentiments des «Grecs, et, si Achille immole de malheureux Troyens aux manes de Pa«trocle, c'est qu'il agit sous l'impulsion d'un ardent désir de vengeance.

«Par contre, dans le nord de l'Enrope, et à côté dn sacrifice volontaire de «la femme, on tronve *presque partout* des traits d'nne excessive barba«rie. Les Ganlois brûlaient avec le mort des clients et des esclaves (Cés. 6, «19). Il en était de même chez les Scandinaves, et quand Brynhild monte «volontairement snr le bûcher de Signrd, elle y fait monter avec elle, «ontre sa soenr de lait, hnit servitenrs et cinq servantes qni sûrement ne «s'en sonciaient gnère (Grimm, Verbr. 235). Anx fnnérailles de Baldr, «le dien Thôrr ponsse sans scrupnle dans le fen nn panvre nain qni lni «tombe sons la main (ib. 234). Les Lithnaniens et les Slaves païens a«vaient des contnmes semblables, et non moins révoltantes (ib. 250, 251, «254)...»[113]

Așa dară — după Pictet — sacrificarea animalilor pe mormînt era «fórte generală la popórele ario-enropee», și acésta deja «din timpiĭ primitivĭ», ér jertfirea slngilor și sclavilor a fost în ns «aprópe în tótă Enropa nordică» : la Celțĭ, la Scandinavĭ, la Litvanĭ, la Slavĭ.

Dar óre nnmaĭ la Ario-europeĭ?

La Chinesĭ, deja cu șépte secolĭ înainte de Crist, nevestele și slngile se îngropaŭ cn principele cel mort, și a trebnit să vină nn reformator ca marele Confucins pentrn a șterge orĭ-ce urmă a acesteĭ antice cruḑimĭ[114], care însă nn înceta, mnlt timp maĭ în urmă, de a maĭ secera victime în nnele reginnĭ maĭ barbare ale Chineĭ.[115]

Pictet abia menționéză în trecăt, după Grimm, doă specimene americane :

«Les Mexicaíns brûlaient avec un roi mort ses serviteurs, et les nains

(113) Pictet, *Les origines indo-européennes*, Paris, 1863, in-8, t. 2, p 519 sqq.

(114) Plath, *Die Unsterblichkeitslehre der alten Chinesen*, în *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft*, t. 20 (1866), p. 480 : «. muss man wissen, dass im Reiche Thsin «(in Schen-si) die barbarische und wie es scheint unchinesische Sitte aufgekommen war, «Menschen mit dem gestorbenen Fürsten zu begraben, um ihn in der anderen Welt zu be«dienen. So geschah es 621 vor Chr. Der Schi king (I, II, 6) beklagt die Opfer, welche beim «Tode Mu-kung 's so den Tod fanden. Auch in einigen andern kleinen Reichen drohte die «Sitte einznreissen; Tso-schi Wen-kung a. 6, f. 10, S B. 15. S. 438 ff. erwähnt dieser Sache, «und in Li-ki wird erzählt, wie auch im Reiche Tschin etwas ähnliches beabsichtigt wurde. «Tseu-tsche von Tschin starb in Wëi; seine Gattin und sein Haushoffmeister kamen überein, «Menschen mit ihm zu begraben... Allgemein herrschte übrigens die Sitte hölzerne Men«schengestalten (yung) mit dem Verstorbenen zu begraben. Nach Li-ki Kap. 4. Tan kung «hia f. 61 v. und Kia-iü 44 f. 28 eiferte Confucius aber dagegen, fürchtend, man möge in der «Folge wirkliche Menschen mit begraben...»

(115) Vedĭ pe istoricul chines Ma-tuan-lin ap. Abel-Rémusat, *Nouveaux mélanges asiatiques*, Paris, 1829, in-8, t. I, p. 191.

«difformes qui lui avaient servi de passe-temps dans son palais. Les Pé-«ruviens aussi sacrifiaient aux funérailles les femmes et les serviteurs du «défunt.» [116]

Asemenĭ exemple se pot însuti.

Englesul Tylor a adunat un fórte mare numĕr de prin insulele lumiĭ none, din America, din Africa, şi tot încă ĭ-a maĭ scăpat multe din vedere. [117]

Nu este permis, maĭ cu deosebire, de a uĭta pe vechiĭ Sciţĭ şi popórele turco-tatare.

Ceremonialul înmormîntăriĭ regilor în Sciţia, aşa cum îl descrie Erodot cu patru saŭ cincĭ secolĭ înainte de Crist, [118] este în fond acelaşĭ, pe care Alberic şi Joinville ni'l arată la Cumanĭ.

La unele triburĭ tătare din Asia el se conserva maĭ pînă 'n ḑilele nóstre. [119]

Céta turanică de Bulgarĭ, la venirea lor în părţile Dunăriĭ, maĭ 'nainte de a fi îmbrăţişat creştinismul, jertfía şi ea femeile şi slugile pe mormîntul reposatuluĭ, după mărturia scriitoruluĭ arab Abu-Obeid al-Bekri din secolul XI. [120]

(116) **Pictet**, II, p. 527.

(117) **Tylor**, *Die Anfänge der Cultur*, übers. v. Spengel u. Poske, Leipzig, 1873, t. 1 p. 450—68.

(118) **Herod.** IV 71—72.

(119) **Huc**, *Voyage dans la Tartarie*, p. 115—16. ap. **Rawlinson**, *History of Herodotus*, London, 1862, in-8, t. 3, p. 52 : «Pour dire la vérité sur le compte des Tartares, nous de-«vons ajouter, que leurs rois usent parfois d'un système de sépulture qui est le comble de l'ex-«travagance et de la barbarie : on transporte le royal cadavre dans un vaste édifice construit «en briques, et orné de nombreuses statues en pierre, représentant des hommes, des lions, des «éléphants, des tigres et divers sujets de la mythologie bouddhique. Avec l'illustre défunt, on «enterre, dans un large caveau, placé au centre du bâtiment, de grosses sommes d'or et d'ar-«gent, des habits royaux, des pierres précieuses, enfin tout ce dont il pourra avoir besoin dans «une autre vie. Ces enterrements monstrueux coûtent quelquefois la vie à un grand nombre «d'esclaves. On prend des enfants de l'un et de l'autre sexe, remarquables par leur beauté, et «on leur fait avaler du mercure jusqu'à ce qu'ils soient suffoqués, de cette manière ils conser-«vent, dit-on, la fraîcheur et le coloris de leur visage, au point de paraître encore vivants. «Ces malheureuses victimes sont placées debout, autour du cadavre de leur maître, continuant «en quelque sorte de le servir comme pendant sa vie. Elles tiennent dans leurs mains la pipe, «l'éventail, la petite fiole de tabac à priser, et tous les autres colifichets des majestés Tarta-«res". — Cf. despre Iacuţĭ pe **Strahlenberg**, *Das Nord-und Oestliche Theil von Europa und Asia*, Stockholm, 1730, in-4, p. 129.

(120) In *Journal Asiatique*, t. 13 (1849), p. 477 : «lorsqu'un d'entre eux vient à mourir, ils «le placent dans un sépulcre profond, y font descendre avec lui ses femmes et ses serviteurs «et les y laissent jusqu'à ce qu'ils meurent de faim. D'autres sont brûlés avec le mort».

Şi maĭ de 'nainte, în secolul V — nĭ-o spune Bizantinul Procopiŭ — acelaşĭ obiceĭu domnĭa la o ramură a Hunilor.[121]

Acuma, lăsând la o parte pe Mexicanĭ şi pe Peruvianĭ de 'mpreună cu tóte triburile americane, australiane saŭ africane, pe la carĭ ne conduc laboriósele cercetărĭ ale luĭ Tylor, noĭ constatâm că în Europa începênd din epoca Cruciatelor numaĭ hórdele turco-tatare — numaĭ ele — păstraŭ icĭ-colé datina de a sacrifica animalĭ şi maĭ ales ómenĭ în onórea unuĭ mort.

Căte o dată — ḑice Vicenţiŭ de Beauvais, scriitor din secolul XIII— Tătarul îşĭ alegea maĭ de 'nainte pe sclavul pe care'l dorĭa să fie îngropat cu dînsul.[122]

La Cumanĭ însă ómeniĭ eraŭ jertfiţĭ, după cum am vĕḑut din Alberic şi Joinville, numaĭ pe mormintele regilor şi capilor, omorîndu-se maĭ mulţĭ saŭ maĭ puţinĭ, în proporţiune cu mărimea movileĭ, adecă cu importanţa personagiuluĭ; pe când înmormîntarea unuĭ simplu individ se mărginĭa cu sacrificiul cător-va caĭ, după mărturia unuĭ al treilea contimpuran, Flamandul Ruysbroeck.[123]

§ 15.

OLTENIA ÎNTRE 1230—1240.

Dacă ne-am oprit atăta timp asupra Cumanilor, causele sînt:

1. Limba şi naţionalitatea acestuĭ popor aŭ început de curînd a preocupa fórte mult sciinţa occidentală.[124]

2. Presinţa Cumanilor în Oltenia, aşa numita «ţéră a Severinuluĭ», este un fapt istoric zăcut pînă aci în umbră, nedesvăluit de către nimenĭ şi care merita, prin urmare, de a fi supus unuĭ studiŭ de aprópe, cu atăt maĭ mult că urmele lor, pe căt se póte de interesante, persistă acolo în unele obiceĭurĭ şi maĭ ales în topografiă.

(121) Ap **Stritter**, *Memoriae populorum*, t. I, p. 591.

(122) Ap. **D'Ohsson**. *Histoire des Mongols*, La Haye, 1834, in-8, t I, p. 401: «quelquefois «un Tatare faisait choix de l'un de ses esclaves, qu'il destinait d'avance à être enterré vif «dans sa tombe.»

(123) Ap. **Lelewel**, l. c.: «il a vu l'enterrement d'un mort, sur la tombe duquel les Komans «suspendirent seize peaux de chevaux, par quatre de chaque côté des quatre points cardinaux «et ils placèrent sur cette tombe leur boisson et leur viande»

(124) Veḑĭ maĭ ales pe **Blau**, *Ueber Volksthum und Sprache der Kumanen*, in *Zeitschrift d. deuts. morgenländ. Gesellschaft*, t. 29 (1875), p. 556—587.

3. În fine, trecerea Cumanilor prin Oltenia coincidă cu un şir de alte frămîntărī analóge, carī tóte la un loc trebuesc privite în legătură, aruncând ast-fel o vină radă de lumină asupra unuia din cele maī obscure epizode ale istorieī nóstre naţionale.

Acest din urmă punct, îl vom desbate acuma.

Mersul «craīuluī Ion» în direcţiunea dintre cele doă «vadurī ale Cumanilor» s'a întâmplat între aniī 1230 1235, ce-va maī mult saū ce-va maī puţin.

Atuncī, într'un interval óre-care de timp, el a stăpînit peste Dolj, póte şi peste Romanaţ, căcī—după cum am arătat maī sus—regiunea Teleormanuluī fiind eminamente cumanică, ar fi fost anevoiă ca Romanaţul, la mijloc între Dolj şi Teleorman, să fi scăpat neatins.

Tot atuncī, la cel-l'alt capĕt al Olteniei, o parte a districtuluī actual Vîlcea încăpuse în mânele unuī conte german.

Şi ĭată cum.

Astă-ḑī «Lovişte» (slavonesce ловище = *vînătóre*) se chiamă o plasă saū un plaīu, adecă un arondisment, la nordul districtuluī Argeş; în secolul trecut însă, acest nume se aplică tot-o-dată şi către partea nordică învecinată a Vîlciī, cuprinḑênd ambele laturī sub-carpatine ale Oltuluī,[125] acea din Vîlcea şi acea din Argeş, laturī unite deja din epoca Romanilor printr'o trecĕtóre : «Pons Aluti».[126]

Pe la 1720, când Oltenia se afla sub dominaţiunea austriacă, un inginer german a schiţat o mapă a celor cincī districte : «Valachia cis-alutana in suos quinque districtus divisa», în care numele de «Lovista» se dă actualuluī arondisment de Cozia al Vîlciī, în aşa fel că cuprinde în sine tot cursul rîuleţuluī Loīru pe amăndoă malurile, dar trece în acelaşī timp şi 'n districtul Argeş peste regiunea Câinenilor,[127] acolo adecă

(125) Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien, 1781, in-8, t. 1, p. 341: «Was, «von der siebenbürgischen Grenze bey dem untern Lazarethe des Rothen Thurmes angefan-«gen, auf vier Stunden in die Breite und Länge dies-und jenseits des Altflusses hinabwert, «lieget, dasselbige ist der Strich Landes, den man die Lówischta nennet...»—Tunusli, *Istoria Ţereī-Românescī*, trad. Sion, Buc., 1863, in-8, p. 185 : «Lovişte, trece podul Oltuluī şi «desparte judeţul Vılciī pînă se întâlnesce cu Gorjul.»

(126) Forbiger, *Handb. d. alten Geogr.*, t. 3, p. 1109.

(127) Acéstă interesantă mapă s'a publicat în Kölesérī, *Auraria Romano dacica*, ed. Seivert, Posonii, 1780, in-8, unde în prefaţă editorul ne spune : «Erat in eodem comitatu (Stein-«vilei) Centurio, nomen non est proditum. Mathematices disciplinis apprime addictus, qui «interea, cum Schendus illic divitias naturae rimatur, provinciae situm, locorumque positus «magna diligentia, et studio dimensus in chartam coniecit. Haec mihi forte fortuna in ma-«nus etc.»

unde o altă mapă din aceiaşĭ epocă, scrisă italianesce, pune «Monte di Lobisto».[128]

Cu cincĭ-sute de anĭ maĭ 'nainte, pe la începutŭl secoluluĭ XIII, aceĭaşĭ porţiune a Vîlciĭ purta acelaşĭ nume de «Lovişte», precum şi rîuleţul ce o străbate se chiăma tot «Lotru» ca şi astă-ḑĭ: «terra *Loystha* vocata, «ab aqua *Lothur* vocata, que fluit ad aquam Olth...»

La 1233, acéstă bucată nordică a Oltenieĭ o vedem de o dată în mânile unuĭ puternic Sas din Transilvania, «comitis Corlardi filii Cryspanni»,[129] căruĭ îĭ aparţineaŭ de asemenea maĭ multe vaste proprietăţĭ lîngă Sibiĭu, formând tóte ca un fel de principat semi-suveran.[130]

Credincĭos obiceĭuluĭ german, contele Konrad n'a putut să nu înalţe în nouele sale posesiunĭ oltene un castel seniorial, cunoscut după aceĭa sub numele de *Lothorvár*, «cetatea de lîngă Lotru», asupra căruĭa Saşiĭ nu încetaŭ de a rădica pretenţiunĭ chĭar în secolul XV.[131]

Ruinele aceluĭ castel maĭ existaŭ încă pe la 1720, când le-a vĕḑut maiorul austriac Springfels, care ne spune următórele:

«Lotrul este o apă ĭute. La revĕrsarea sa în Olt, se vĕd pitulate d'a«stînga, pe vîrful munteluĭ, remăşiţele unuĭ vechĭu castel, numit *Domni«şor*. După spusa locuitorilor, a fost un castel de hoţĭ.»[132]

De aci doă conclusiunĭ:

1. Castelul conteluĭ Konrad se afla nu departe de actualul sat Golotrenĭ, al căruia însuşĭ numele, atăt de bine romănisat, dar necunoscut nicăirĭ aĭurĭ în nomenclatura topografică a Româniel, nu este, in adevĕr, alt ce-va decăt *Göu-Lothor* (=sat de lîngă Lotru), părechĭa medio-germană a maghiaruluĭ *Lothor-vár*;

([128]) *Indice topografico dell principato di Valachia,* în **Del Chiaro,** *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia,* Venezia, 1718, in-4.

([129]) **Teutsch u. Firnhaber,** *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens,* Wien, 1857, in-8, p. 56.—cf. ibid. p. 83.

([130]) Cf. a mea *Istoria critică a Românilor,* ed. 2, t. 1, p. 22.

([131]) **Schuler,** *Umrisse und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen,* t. 3, Hermannstadt, 1872, in-16, p. 37-8.

([132]) *Beschreibung der österreichischen Walachey,* in *Ungrisches Magazin,* t. 3 (1738), p. 183: «.... die Lotoira, ein schnelles und reissendes Wasser. Bei dessen Einfluss in den Alt, «siehet man linker Hand in einem Winkel auf der Spitze des Gebirges Überbleibsel von ei«nem alten Schlosse. Namens Domini Schor (Junger Herr). Nach dem Berichte der Einwoh«ner ist es ein Raubschloss gewesen.»—La acésta Seyvert observă în notă: «Sollte ich wohl «irren, wann ich dieses hier gedachte, verfallene Bergschloss darunter die Lotoira fliesset «für das alte Lothorwár halte?» — Lotrul fiind mic şi aparţinĕnd întreg Olteniеĭ, dela izvor pînă la gură, castelul luĭ Konrad n'a putut fi aiurĭ.

27. După cum memoria invasiunii cumane în Dolj a străbătut vécurĭ în persóna «craĭuluĭ Ion», tradiţionalul fundator al Craioveĭ, aşa în Vîlcea poporul român n'a uĭtat pe contele german Konrad din aceĭaşĭ epocă, fundatorul castelului celuĭ hoţesc dela gura Lotruluĭ, numindu-l *Domnişorul*, cuvînt întrebuinţat în cronicele nóstre tot-d'a-una în sens de «usurpator».[133]

Tot atuncĭ, érăşĭ la 1233, apare pentru prima óră un Maghiar, Luca saŭ Leukus, cu titlul de «ban al Severinuluĭ».[134]

Maĭ în urmă acest titlu a putut deveni în ierarchia Curţiĭ dela Buda un ce de tot fictiv, dându-se tradiţionalmente câte unuĭ favorit regesc, chiar când Unguriĭ nu stăpânĭaŭ în fapt nicĭ un petec în Oltenia; dar pentru prima óră, ca temeĭu al deprinderiĭ curat nominale ulteriốre, trebuĭa să fi fost o raţiune seriósă, o posesiune óre-care reală asupra uneĭ părţĭ din teritoriul oltén.

Asupra căriĭ părţĭ anume?

Nu există óre vre-un indice?

Peste şépte anĭ, la 1240, vedem pe un al doilea Ban unguresc de Severin, numit Oslu.[135]

Dela acesta ne-a remas nu numaĭ o menţiune în diplome maghiare, dar încă — lucru maĭ semnificativ — suvenirĭ topografice în regiunea occidentală a Olteniei : în districtul Gorj valea *Oslea* şi muntele *Oslea*, ambele la hotar, ér în Mehedinţ doĭ munţĭ *Oslea*, de asemenea la hotar, pe când nicĭ un nume local analog nu ne întîmpină nicăirĭ în interiorul ţereĭ şi pe aĭurĭ în restul Românieĭ.

Ar fi important de a cerceta, dacă nu cum-va Mehedinţeniĭ şi Gorjeniĭ vor fi păstrat şi eĭ vre-o legendă despre acel ban Oslu, după cum este acea doljénă despre «craĭul Ion» şi acea vîlcénă despre «Domnişorul».

Orĭ-cum ar fi, urmele cele topografice ne daŭ dreptul de a crede, că între 1230—1240 Unguriĭ vor fi isbutit să apuce vre-o făşiă de pămînt din Gorj şi din Mehedinţ, botezând'o apoĭ, în speranţa cotropiriĭ ulteriốre, cu pomposul epitet de «banat al Severinuluĭ».

(133) *Letopis*, ed. Cogălnicénu I, t. I, p. 200, 201, 206 etc.

(134) Fejér, *Cod. diplom. Hung.* t. 3, vol. 2, p. 348 : „Luca bano de Sceurin et multis aliis „regni nobilibus praesentibus". — Cf. Pesty, *A Temesi bánsag*, Pest, 1868, in-8, p. 10.

(135) Fejér, t. 4, vol. 3, p. 552 : „Oslu bano de Zeureno."

Tóte aceste evenimente : la sud năvala Cumanilor, la nord năvala Saşilor, la apus năvala Maghiarilor, se ciocnesc asupra Olteniei în acelaşi interval de timp, ba am puté chiar ḑice că aprópe în acelaşi an 1233.

Unde să fi fost atunci Românii?

Negreşit că ei aŭ vĕḑut faţă 'n faţă şi pe craiul Ion, şi pe contele Konrad, şi pe banul Oslu, de vreme ce pe câte-şi-trei, mai mult saŭ mai puţin, nu i-aŭ dat uitării nici pină astăḑi; dar cestiunea este : în acea epocă de sfăşiare a Olteniei, pe care vecinii o rosese pe la tóte marginile, în Dolj, în Vîlcea, în Gorj, în Mehedinţ, — Românii de acolo avut'aŭ ei óre vre-o existinţă politică deosebită? vre-un Domn propriŭ al lor, nesupus nici Cumanilor, nici Saşilor, nici Ungurilor?

La 1240 se întîmplă o a patra năvală : sosesc Mongolii, cari pînă atunci nu se atinsese încă de laturea olténă.[136]

Cronicarul persian Fazel-ullah-Raşid, care a descris'o la începutul secolului XIII după fântîne oficiale contimpurane din archivul sultanului Mahmud-Gazan, ne spune că hanul mongolic Ordà intrând în ţéra Oltului, i-a eşit înainte *Basarab-ban* (Bazaran-bam), dar a fost bătut.[137]

Aşa dară, în acele ḑile atât de fioróse, avênd a se lupta fără clipă de repaos contra Saşilor, Cumanilor, Ungurilor şi Mongolilor în acelaşi timp, strîmtoraţi din tóte direcţiunile şi perḑênd pretutindeni, Românii din Oltenia n'aŭ fugit şi n'aŭ perit, ci aŭ stat neclintiţi sub Banul lor naţional din dinastia Basarabilor, pînă ce Cumanii s'aŭ tras peste Dunăre, Saşii peste Carpaţi, Mongolii spre Ungaria, Ungurii mai încolo de gróza Mongolilor, şi atunci—eşiţi din vizuinele munţilor şi reversaţi din noŭ pe câmpiă, ca acele rîuri pe cari din când în când arşiţa le usucă în cursul lor, dar nu póte să sece îmbelşugata lor matcă — Oltenii s'aŭ apucat a povesti cu fost'aŭ-fost» : ici despre craiul Ion, colé despre hoţul de «Domnişor», mai departe despre Oslea...

A fost o epocă teribilă, dar tocmai de acéia fecundă în tradiţiuni.

Periódele de nesce sfăşiări extreme, chiar când sînt puţin măgulitóre

(136) In Cumania propriŭ ḑisă, adecă în Moldova şi partea orientală a Ţerei-Românesci, Mongolii aŭ fost străbătut deja de pe la 1221, sub hanul Djudji, ceia-ce — direct saŭ indirect—a şi provocat retragerea craiului Ion în Oltenia , căci Djudji «terras incredulorum de«struxit, maxime Comanorum.» Veḑi G. Oppert, *Der Presbyter Johannes,* Berlin, 1870, in-8, p. 66.

(137) Veḑi textul în a mea *Istoriă critică,* ed. 2, t. I, p. 68.—Cf. *Columna luĭ Traian,* 1877, p. 79.

pentru amorul propriŭ național, se întipăresc maĭ adînc în ținerea a-minte decât periódele de cea maĭ strălucită gloriă, dacă ea este câștigată pe căĭ normale, căcĭ aceste din urmă sînt proză, ér popórelor le place numaĭ poesia.

Nicĭ o-dată Spania n'a fost maĭ nenorocită ca între aniĭ 1070—1100, parte în puterea creștinilor, parte în a mahometanilor, partea cea creștină maĭ trunchiată în ḑece fărîme și partea cea mahometană de asemenea, creștiniĭ gonind pe mahometanĭ și pe alțĭ creștinĭ, mahometaniĭ gonind pe creștinĭ și pe alțĭ mahometanĭ, ér tronurile fiind resplata vicleniei saŭ chĭar a fratricidulu; și totușĭ tradițiunile poporane ale Spaniolilor se desfătéză anume în acea négră epocă : ciclul luĭ Cid-Campeador.

Intr'o situațiune analogă se afla Serbia după mórtea mareluĭ tzar Stefan Dușan, bucățită între o mulțime de voevoḑĭ rivalĭ, dintre carĭ cel maĭ puternic era un perfid ucigaș : craĭul Vucașin, ér fiĭul acestuia — o unéltă de trădare în mânile Turcilor : Marco-Crăișorul; eĭ bine, este tocmaĭ epoca cea favorită a tradițiunilor poporane serbe...

Noĭ sintem sigurĭ din parte-ne, că dacă ar sci cine-va să gâdile și să sgândărescă memoria poporuluĭ oltén, ar maĭ scăpăra din ea multe scînteĭ epice din prima jumătate a secululuĭ XIII, în felul acelora despre craĭul Ion din Dolj, contele Konrad dela Lotru saŭ Ungurul Oslu; și acésta cu atât maĭ mult, cu cât—în tesă generală—Oltenia fiind aprópe tot-d'a-una scutită de invasiunĭ străine, ele o impresionaŭ ca o adevărată cataclismă.

§ 16.

NEDEĬA.

După o legendă poporană, Craiova cea veche, negreșit înainte de secolul XV când a devenit capitală a Olteniei, clădindu-se cam tot pe atuncĭ și biserica cea «Bănéscă», nu se află punctualmente acolo unde este astă-ḑĭ.

«La porțile orașuluĭ mergênd spre Jiŭ — ḑice d. Margot — se vede o «mare baltă numită Craĭovița. Tradițiunea pórtă, că orașul era zidit în «vechime în acel loc, și că în urma unuĭ mare cutremur de pămînt fu «cufundat cu totul, înnecat, și apele bălțiĭ îl cuprinseră».[138]

([138]) **Margot**, op. cit. p. 52.

Cercetări în fundul bălţiĭ ar puté lesne să verifice acéstă legendă.

E fórte probabil că posiţiunea primitivă a Craioveĭ va fi fost chiar lîngă Jiŭ.

Cu tóte acestea, legenda despre cufundarea oraşuluĭ ni se pare a fi avut de 'ntăiŭ în vedere un alt punct teritorial, aplicându-se apoĭ cătră balta de lîngă Craiova din causa apropiăriĭ loculuĭ.

Tot în districtul Doljuluĭ, în plasa Bălţiĭ, se află o comună rurală numită Nedeĭa, căriĭ d. Frunḑescu îĭ acórdă peste 1000 de locuitorĭ, aşeḑată lîngă o baltă ce-ĭ ḑic de asemenea Nedeĭa, care comunică cu Dunărea printr'un curs de apă numit şi el Gîrla-Nedeilor.[139]

În întréga Românià, fără a vorbi despre Banat saŭ Transilvania, nu se găsesce nicĭ o altă localitate cu acest nume, şi totuşĭ în basmele poporane din Muntenia «cetatea Nedeĭa» jócă un rol fórte caracteristic.

Aşa, bună-óră, în basmul «Fiĭul vînătoruluĭ», cules de neobositul d. P. Ispirescu, noĭ citim :

«Împăratul érăşĭ îl chemâ şi 'ĭ ḑise :

«— Fiĭule al vînătoruluĭ, mi s'a spus de un óre-cine că tu te-aĭ fi lăudat că «poţĭ să aducĭ *meşterĭ dela Nedeĭa-cetate*, să 'mĭ zidéscă un palat, cum nu s'a «maĭ veḑut pînă acum, cu ósele astea de fildeş, şi să 'l învălescĭ cu pieile de as«pidă ce mĭ-aĭ adus.

«— Eŭ, pré-mărite împărate, respunse fiĭul vînătoruluĭ, nicĭ că mĭ-a trecut «prin minte una ca acésta. Dar cu vrerea luĭ Dumneḑeŭ creḑ că voiŭ puté arăta «celor părîtorĭ, ce póte Românul când voesce şi când are nădejde la cel de sus. «Mâĭne îţĭ voiŭ aduce respunsul.

«După ce aflâ dela móşă-sa ce trebuĭ să facă ca să împlinéscă porunca împără«téscă, se întórse a doua-ḑi la împăratul şi ḑise :

«— Pré-mărite împărate, ca să mĕ pot închina cu slujba ce mĭ-aĭ dat măria«ta, am trebuinţă de mila mărieĭ tale.

«— Cere şi veĭ avé, respunse împăratul.

«— Să 'mĭ daĭ, ḑise fiĭul vînătoruluĭ, o sută de corăbiĭ cu sare.

«— Să ţi se împlinéscă cererea, respunse împăratul.

«— Luând cele o sută de corăbiĭ pline cu sare, fiĭul vînătoruluĭ plecâ cu dîn«sele pre mare.

«După o călătoriă fórte lungă, ajunse la *Nedeĭa-cetate*.

«*Acéstă cetate era vestită pentru meşteriĭ eĭ*, carĭ învăţase meşteşugul dela «ḑînc, şi nu putea nimenĭ să între acolo, etc.»[140]

([139]) **Frunḑescu**, op. cit. p. 310.
([140]) *Columna luĭ Traian*, 1876, p. 86—87.

Aşa dară pentru poporul din Muntenia «Nedeĭa-cetate» a remas ca un ideàl de oraş mare industrial, «vestit pentru meşteriĭ seĭ».

Acéstă celebritate a Nedeeĭ nu se mărginesce însă în cercul strict al Ţereĭ-Românescĭ, deşi pe aĭurĭ cuvîntul a căpătat un înţeles ce-va maĭ general.

Ast-fel în Moldova, pe la jumătatea seculuĭ XVII, se chiăma *nedeiă* o numerósă adunare de ómenĭ, după cum — în adevăr — sînt tóte oraşele comerciale.

Iată un pasagiŭ fórte precis din Pravila luĭ Vasile Lupul :

«Маи маре сѹдалмѫ съ кꙗмъ, кѫндь ва сѹдѹи нещине пре алтѹль ꙟ вре «ѹнь лок ка ачела де чинсте, ѹнде вор фи мѹлци ѡамени стрѫнши, кѹмѹи «ꙟ мижлокѹл тръгѹлѹи, саѹ ла вре ѡ недѣе саѹ ꙟ кѹрта домнѣскѫ саѹ «ла врѹн празникь».[141]

Este învederat dară că 'n districtul Dolj, acolo unde se află astă-ḑĭ satul *Nedeĭa* cel de lîngă balta *Nedeĭa* şi de lîngă gîrla *Nedeilor*, ba şi pe aĭurĭ orĭ-unde s'ar maĭ nemeri vre-o localitate românéscă cu acelaşĭ nume, trebuĭa să fi existat óre-când un important centru comercial, ceĭa-ce se justifică în casul de faţă prin posiţiunea loculuĭ tocmaĭ la o trecătóre a Dunăriĭ.

Ce se va fi făcut cu el? Cum óre şi când anume va fi perit? Nu se scie.

Tradiţiunea poporană despre cufundarea unuĭ oraş în baltă, fie ea întemeiată pe o catastrofă adevărată orĭ numaĭ pe un ce metaforic, strămutată apoĭ la capitala Olteniеĭ, unde ea nu are nicĭ o raţiune de a fi, s'ar potrivi de minune cu «Nedeĭa-cetate».

Istoria despărutuluĭ oraş doljén Nedeĭa, care ar fi fórte interesantă prin sine însăşĭ şi ar merita de a fi cercetată, póte să nu fie fără legătură cu originile Craioveĭ.

Cine scie, dacă nu cum-va pînă şi crescerea acesteĭa a fost datorită în parte, după cum se întîmplă maĭ tot-d'a-una, căderiĭ uneĭ apropiate rivale!

Orĭ-cum, fundată în prima jumătate a seculuĭ XIII de către un rege al Cumanilor, Craiova ne apare, peste vr'o sută de anĭ după aceĭa, deja ca un oraş de o însemnătate óre-care.

(141) *Carte românéscă de învăţătură*, Iaşĭ, 1646, f. 127.

§ 17.

CRAÏOVA ÎN MÂNILE SERBILOR.

Primul Domn Român, care jucase un rol europén, a fost Alexandru Basarab, bun organisator, bun diplomat şi bun oştén.

El găsise ţéra trunchiată între o mulţime de boierĭ marĭ, un fel de domnişorĭ feudalĭ, vasalĭ aĭ seĭ,[142] însă vasalĭ neliniştiţĭ, ale cărora puterĭ împărţite împedecaŭ întărirea Statuluĭ; şi a reuşit a introduce monarchia în locul aceluĭ regim de cârpélă.

În corespondinţă cu Roma[143] şi cu Bizanţiul tot-o-dată, Alexandru Basarab avea o nevastă catolică, dar mănţinea în ţéră ortodoxia, singura legătură ce ne unĭa cu popórele trans-danubiane, înfiinţând cu acest scop doă scaune metropolitane, fie-care pentru câte o lature a Oltuluĭ.[144]

Patriarcul constantinopolitan îl numĭa: «pré-bine-născutul marele voevod şi Domn a tótă Ţéra-Românéscă.»[145]

Amenințat de regele maghiar Carol-Robert, care domnĭa în acelaşĭ timp pe ambele ţermurĭ ale Adriaticeĭ cu un picior la Neapole şi cu altul la Buda, Alexandru Basarab l'a strivit în bătaiă la anul 1330, astfel după cum nicĭ-o-dată n'aŭ maĭ fost bătuţĭ Unguriĭ.[146]

În acea catastrofă, «strages maxima» — reproducem propriele cuvinte ale cronicelor maghiare — vitejiĭ Ungurĭ, «prinşĭ ca pescĭĭ în mréje «(sicut pisces in gurgustio vel in reti comprehensi), cădeaŭ ca nisce mus«ce (cadebant in circuitu quasi muscae)».[147]

(142) Aceştĭ domnişorĭ, «principes» şi «voyvodae», avênd în frunte pe «nobilem virum Alexandrum Bassaratum», sînt enumeraţĭ într'o bulă a papeĭ Clemente VI din 1345, în **Theiner**, *Vetera monumenta Hungariae*, Romae, 1859, t. 1, p. 691.

(143) Veḑĭ ibid. p. 513, bula papeĭ Ión XXII din 1327 : „dilecto filio nobili viro Bazarab Woyvode Transalpino".

(144) **Голубинскій**, **Исторія церквей болгарской**, **сербской и румынской**, Moscva, 1871, p. 350—52, unde indică fântînele.

(145) **Miklosich-Müller**, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, Vindobonæ, 1860, t. 1, p. 383—88,

(146) E cĭudat că în tóte manualurile nóstre de istoriă acéstă victoriă se atribue unuĭ *Michail-vodă Basarab*. Nicĭ un personagiŭ cu acest nume n'a domnit la Românĭ nu numaĭ la 1330, dar nicĭ măcar în întregul interval dintre 1300—1400. Inainte de Michaiŭ Vitézul, unicul Michaiŭ-vodă în Muntenia fusese un fiiu al luĭ Mircea-cel-Mare la 1418, dela care există un crisov original în Archivele Statuluĭ şi dela care d. Dim. Sturdza a descoperit de curînd o monetă. Veḑĭ *Columna luĭ Traian*, 1877, p. 556—7.

(147) **Katona**, *Historia critica Hungariæ*, t. 8, p. 635—42. — *Chronicon Budense*, Budae, 1838, p. 246—50.

Murind regele Carol-Robert, fiul seŭ Ludovic s'a împăcat cu Alexandru Basarab, întâlnindu-se amîndoĭ în Transilvania.[148]

Domnul român sciea însă fórte bine, cât de şubredă va fi pentru dînsul amicia Ungarieĭ, căptuşită cu dorul de stăpânire; pe de altă parte, Moldova era ocupată încă într'o mare parte de resturĭ de Cumanĭ, contra cărora trebuĭa să se lupte, ér Turciĭ, trecuţĭ tocmaĭ atuncĭ în Europa, însuflaŭ deja de departe spaĭmă şi grijă pînă la Carpaţĭ.

Faţă cu aceste némurĭ turanice, maĭ ales Ungurĭ şi Turcĭ, carĭ îngroziaŭ de o potrivă pe Românĭ, pe Serbĭ şi pe Bulgarĭ, Alexandru Basarab concepe ideia uneĭ strînse alianţe cu coreligionariĭ Slavĭ de peste Dunăre.

El avea treĭ fiice : pe una o dă după Uroş, fiul împăratuluĭ serbesc Stefan Duşan;[149] pe o altă după Straşimir, împăratul bulgar dela Vidin;[150] pe o a tréia după Vucaşin, atuncĭ principe feudal în Macedonia, maĭ în urmă rege al Serbieĭ,[151] tatăl aceluĭ vestit Marco-Crăişorul, despre care noĭ vom maĭ vorbi maĭ jos şi care, nepot de fiică al luĭ Alexandru Basarab, a fost Român după mumă.

In casul de faţă, ne preocupă numaĭ una din aceste treĭ căsătorie.

Doă cronice serbescĭ presintă un deosebit interes : una, intitulată Родословїе сербскихъ царей (genealogia regilor Serbieĭ), compilată în secolul XVI, prin urmare destul de vechie prin ea însăşĭ, ér cu atât maĭ mult prin isvórele sale; cea-l'altă, cunoscută sub numele de Лѣтопис Троношки (cronica dela mănăstirea Trônoşa), deşi conservată în manuscrise abia din secolul trecut, totuşĭ fórte remarcabilă prin utilisarea unor fântîne istorice vechĭ, actualmente perdute.[152]

(148) Thurocz, ap. Schwandtner, I, p. 174 : «quidam Princeps seu Baro *potentissimus*, A«lexander, Waivoda Transalpinus, ditioni ejusdem subjectus, qui tempore quodam Caroli Re«gis, patris sui, a via fidelitatis divertendo, rebellaverat, et per multa tempora in rebellione «permanserat etc.»

(149) Vedĭ cronica serbă în Гласник друштва србске словесности, t. 5. (1853), p 67 : «Басараба дъщеръ обручилъ за сина своего младаго Уроща.».

(150) Despre acésta vorbesce bula papală din 1370 către văduva «Alexandri Weyda in Vlachia», în care dice : «Imperatricem Bulgariae illustrem natam tuam ..» Cf. Engel, *Gesch. d. Bulgarey*, p 458

(151) In aceiaşĭ bullă : «alteram natam, videlicet Ancham Reginam Serviae illustrem.» Bulla fiind din 1370, este învederat vorba despre Vucaşin, care domnise între 1367—1371.

(152) Cf. Jagić, *Historija književnosti naroda srbskoga*, Zagreb. 1867, t. I, p. 194 : „Piscu bijahu za cielo pri ruci takovi stariji izvori o kojih mi danas ništa neznamo."

In acéstă din urmă se ḑice că tzarul serbesc Stefan Duşan, cel maĭ teribil cuceritor din căţĭ aŭ fost vre-o dată din némul slavic, «avusese un «resboĭu cu Ţéra-Ȣomănéscă şi a şi apucat dela ea o bucată de pămînt, «pe care însă a înapoiat-o la încheiarea păciĭ, când s'a logodit fiĭca «luĭ Basarab cu fiĭul seŭ tînărul Uroş.»

Iată chiar textul :

«И воевалъ на Ѹгровлахїю и ѿ нихъ взѧлъ некаа мѣста, ѡбаче потомъ «возвратилъ на мирꙋ, егда Басараба дъщеръ ѡбрꙋчилъ за сина своегѡ мла«даго Ѹроша».[153]

Căsătoria luĭ Uroş cu fiĭca luĭ Alexandru Basarab fiind de-mult cunoscută, singurul fapt noŭ, pe care ni'l procură acest text, este resboĭul între Serbĭ şi Românĭ, însoţit de cucerirea de către ceĭ de'ntâiŭ a uneĭ părţĭ din Ţéra Românéscă, dar urmat de restituirea celor cucerite la încheĭarea păciĭ.

Cea-l'altă cronică serbéscă, confundând pe tînărul Uroş, fiĭul luĭ Stefan Duşan, cu bătrînul Uroş, tatăl acestuĭa, ḑice că regele serbesc «căsă«torindu-se cu fiĭca Domnuluĭ românesc Basarab, a primit în dar drept «zestre Craĭova cu întregul litoral dunăréu dela Olt pînă la munţiĭ Bana«tuluĭ.»

Iată érăşĭ textul :

«...ꙋзе сꙋпрꙋгꙋ вторꙋю, дщи Басарабе воеводе влахо-запланинскагѡ, и «Басараба воевода дарова дщери своеи и зетꙋ Стефанꙋ кралю дечанскомь «часть државе своеѧ, каравлашкꙋ Кралѣво и градь сеи ѡдь текꙋщагѡ Дꙋ«нава до Ѡлтꙋ и до планинскїѧ гори.»[154]

Este évident că ambele cronice aŭ în vedere acelaşĭ fapt, deşi relaţiunile lor, luate din fântîne diverse, nu se pré-împacă una cu alta.

Confruntându-le şi concordându-le, resultă că Stefan Duşan va fi făcut o invasiune în Oltenia, a înaintat cu repeḑiciune şi a reuşit de a cuprinde Craĭova; peste puţin însă a fost gonit de către Alexandru Basarab, urmând apoĭ o reconciliaţiune între Serbĭ şi Muntenĭ, întărită printr'o căsătorie.

In adevăr, dacă resboĭul ar fi fost norocos pentru Serbĭ pînă la sfîrşit, înapoĭarea celor cucerite ar fi absurdă, căcĭ ar avé aerul de a se fi făcut numaĭ şi numaĭ pentru ochiĭ ceĭ frumoşĭ aĭ domniţeĭ române, ceĭa-ce nu se întîmplă în diplomaţiă nicĭ chiar la popórele cele maĭ primitive.

(153) Гласник српског ученог друштва, t. 5, p. 66—7.
(154) Ibid., t. 21, p. 245.

Invingĕtorĭ la început, Serbiĭ aŭ fost bătuţĭ la urmă; continuarea resboĭuluĭ însă ar fi slăbit pe ambiĭ adversarĭ, a cărora vitejiă era maĭ la locul eĭ contra celor-l'alţĭ duşmanĭ de pe'npregĭur, ér maĭ ales a Ungurilor, urîţĭ de o potrivă luĭ Alexandru Basarab şi luĭ Stefan Duşan; ĭată în ce mod lupta, petrecută cu peripeţie onorabile pentru ambele părţĭ, s'a terminat printr'o încuscrire.

Rolul Craioveĭ în acéstă împregĭurare arată, că ea nu maĭ era un orăşel fără însemnătate.

§ 18.

MIRCEA CEL MARE LÎNGĂ CRAĬOVA.

Inainte de 1400 — epoca peste care nu vom trece în studiul de faţă — Craĭova maĭ apare încă o dată pe scena istorieĭ.

Pe la finele seculuĭ XIV Turciĭ aŭ cucerit Vidinul, începînd a năvăli în Oltenia.[155]

Una din acele invasiunĭ, abia atinsă — ba încă necorect — în cele-l'alte fântîne istorice, a fost înregistrată cu stăruinţă aprópe în tóte cronicele serbescĭ şi trăesce pînă astăḑĭ în literatura poporană a vecinilor noştri de peste Dunăre, căcĭ în crîncena bătăliă urmată atuncĭ între Turcĭ şi Românĭ a perit tocmaĭ eroul cel maĭ favorit al Slavilor meridionalĭ: celebrul Marco-Crăişorul.

A fost aşa numita bătăliă dela Rovine, pe care istoriciĭ o mută generalmente la Ialomiţa, unde marele Mircea avusese în adevăr o luptă contra Turcilor, însă cu totul alta.

Rovinele în cestiune — cuvîntul însemnéză pur şi simplu «locurĭ băltóse»[156] — se aflaŭ lîngă Craĭova.

Mauro Orbini, traducĕnd cele maĭ vechĭ cronice serbescĭ, ḑice:

«Marco, chiamato da alcuni Craglievich, essendo andato con Pasaete I «Imperatore Turco contra Mirce Principe di Valachia, et azzuffatosi *nella «battaglia appresso Chralievo*, *città di Valachia*, fu rott, et fuggendo

(155) Leunclavius, *Historiæ musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae*, Francofurti, 1591, p. 315, anno 1390: „Ferises etiam begus, non contentus occupasse Vid-„nam, cum iis militibus, quos Vidynæ secum habebat, transmisso Danubio in Valachiam „excurrit et amplissima cum præda reversus fuit.“

(156) Molnar, *Wörterbuchlein deutsch und wallachisches*, Hermannstadt, 1822, p. 131 „rovină, noroĭu, Sumpf.“

in una selva, fu ivi colto nella gola da una frezza, che tirò un Valaco, «credendo ch 'egli fusse una fiera.»

Adecă :

«Marco, numit de uniĭ Craişorul, mergênd cu sultanul Baiezid I contra «Domnuluĭ Ţereĭ-Româuescĭ Mircea şi încăierându-se o bătaiă lîngă «oraşul românesc Craĭova, a fost bătut şi, fugênd într'o pădu-«re, a perit acolo săgetat la gît de către un Român, care 'l luase drept fiară.»[157]

Şi maĭ explicită este o altă cronică serbă, anterióră secoluluĭ XVII, pe care o consultase Luccari.

Ea dice :

«Paiasit tornò in Europa, ripassò il Danubio alla città di Sieverino, opera di Severo Imperadore, et fece giornata campale con Rè Mirce, «*sotto la città di Chraglievo*, e vi fu mezo rotto. Marco Chraglievich, fi-«gliuolo di Vucascin Margnavcich, ch' haveva seguitato il Turco, fu mortò «à caso da Ratko Valaco...»

Adecă :

«Baiezid s'a întors in Europa, a trecut Dunărea lîngă oraşul Severin, opera împăratuluĭ Sever, şi a dat bătăliă regeluĭ Mircea supt oraşul Craiova, unde însă a fost frînt. Marco-Craişorul, fiĭul luĭ Vucaşin «Marniavcicĭ, fiindcă el însoţĭa pe Turcĭ, a fost ucis acolo de Românul Ratco...»[158]

Aci dară se menţionéză pînă şi numele aceluĭ vitéz Român, din mâna căruĭa a cădut mort în luptă cel maĭ faĭmos eroŭ al Slavilor de peste Dunăre.

Românul Ratco, «Ratko Valaco», ne-ar remâné altfel cu totul necunoscut, căcĭ în crisóvele mareluĭ Mircea el nu figuréză nicăirĭ.

O a treia cronică serbă, ajunsă pînă la noĭ într'o copiă din secolul XVII, dar redactată pe la 1554, vorbind despre acelaşĭ bătăliă, preciséză anul şi numesce localitatea «Rovine» :

«Вь лѣто ѕчг (6093 = 1395) разби Мирчета воевода влашкы цара «Пазита на Ровинахь, и погыбе Марко кралѣвикь и Костадинь и Дра-«гашь.»

(157) Mauro Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, p. 279.
(158) Luccari, *Ristretti di Ragusa*, Venetia, 1605, p. 72.

Adecă :

«In anul 1395 Domnul romănesc Mircea a învins pe sultanul Baiezid «la Rovine, şi aŭ perit acolo Marco-Crăişorul şi Constantin şi Dragaş. [159]

Cine aŭ fost «Constantin şi Dragaş», o vom vedé îndată.

Acuma revenim numaĭ la Crăişorul Marco.

Ca fiĭu al regeluĭ Vucaşin din fiĭca luĭ Alexandru Basarab, după cum am vedut maĭ sus, el era vĭr bun cu Mircea cel Mare, căcĭ tatăl acestuĭa şi muma luĭ Marco fuseseră frate şi soră.

Cu tóte astea tradiţiunea poporană serbă ne asigură, că însuşĭ Mircea a ucis pe Marco : «lovindu'l cu o săgétă de argint în gură».[160]

In cântecele epice serbe locul morţiĭ luĭ Marco se chiamă până astădĭ «şesul cel larg dela *Urvina* : широка равнина Ѹрвина».[161]

Fraţiĭ Constantin şi Dragaş, menţionaţĭ alăturĭ cu Marco între victimele braţuluĭ român în bătălia de lîngă Craiova, eraŭ şi eĭ din familia princiară serbéscă.[162]

Graţiă lor, noĭ putem lămuri nu numaĭ luna, dar pînă şi dina, în care s'a întîmplat acea superbă isbîndă, căcĭ într'un vechĭu tipic al mănăstiriĭ serbescĭ Chilandar din Sântul-Munte este inscris :

«Мѣсеца маїа. зї. дьнь прѣстави се Костандїнь [и] Драгашь.

Adecă :

«*In 17 dile ale luneĭ luĭ maĭu* aŭ reposat Constantin şi Dragaş.»[163]

(159) Гласник дрꙋштва србске словесности, t. XI (1859), p. 149. — Se pare că acéstă cronică serbă anume fusese cunoscută cronicaruluĭ român publicat în *Magazin istoric*, t. I. Fiindcă Serbul nu dice că „Rovine" aŭ fost lîngă Craĭova şi că ceĭ treĭ principĭ, Marco, Constantin şi Dragaş, s'aŭ luptat contra luĭ Mircea, cronicarul nostru a întors lucrurile pe dos, dicênd astfel (p. 95) : „Un istoric scrie că un resboĭu ce a avut Mircea-vodă a fost la „Rovine. Unde vor fi Rovinele, nu le spune. Şi a avut a j u t o r Mircea-vodă pre Marco Cra„levicĭ şi pre Constantin şi pre Dragoş" !!

(160) Караџитј. Српске народне пјесме, t. 2, Viena, 1845, p. 439 sqq. — Cf. infra.

(161) Чојковитј, Пјеваниjа церногорска, Leipzig, 1837, p. 231. Cf. Караџитј, Живот и обичаjи народа српскога, Viena, 1867, p. 241.

(162) Cf. Гласник, t. 12 (1860), p. 446—9.

(163) Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae, 1858, p. 227. Este cĭudat că Miklosich n'a observat lipsa conjuncţiuniĭ и între Костандїнь şi Драгашь, căcĭ tocmaĭ într'o altă inscripţiune, pe care o publică el pe aceĭaşĭ pagină, este fórte limpede : Деспоть Драгашь и господинь Костандинь».

Prin nrmare, illustra victoriă dela Rovine, a căriĭ strălucire se revérsă asupra Craioveĭ, avusese loc anume la 17 maĭu 1395.

Ne oprim aci, căcĭ nu voim a trece peste sfera propriŭ ḑisă a «Originilor Craioveĭ».

Fundată pe la 1220—30 de către un puternic cap al Cumanilor în trecerea acestora prin Oltenia, o trecere al căriĭ itinerar îl vor conserva pentru tot-d'a-una cele doă «vadurĭ ale Cumanilor», unul la Olt şi cell'alt la Dunăre, Craĭova pe la 1350, deja oraş însemnat, ajunge de a fi un obiect de cértă între resboĭnicul împărat serbesc Stefan Duşan şi nu maĭ puţin resboĭnicul vodă român Alexandru Basarab, ér la 1395 a fost martură a uneĭa din cele maĭ splendide victorie ale mareluĭ Mircea.

Trebuĭa să maĭ trécă însă aprópe un secol pînă ce, sub primul Ban «Craĭovesc» Barbu Basarab, creaţiunea Craĭuluĭ Ión să devină capitală a Olteniei în locul îmbătrănituluĭ Severin.

Terminând, nu pot a nu atinge o cestiune cam asemenată cu aceĭa prin care am început studiul de faţă.

Am veḑut că fundaţiunea Craĭoveĭ de către nemuritorul împărat româno-bulgar Ioniţiŭ, orĭ-căt de măgulitóre ar fi ea pentru noĭ, este o pură fabulă.

Cu atât şi maĭ mult însă nu póte fi decăt o pură fabulă încercarea unor archeologĭ de a identifica cu orĭ-ce preţ Craĭova cu câte un nume geografic din anticitate.

Fără a maĭ vorbi despre ceĭ vechĭ, cărora li se scusă pînă la un punct lipsa de metódă sciinţifică, vedem pînă şi pe d. profesor Gooss, în lucrarea cea maĭ nouă asupra Dacieĭ luĭ Traian, aşeḑând pe locul Craĭoveĭ oraşul Pelendova de pe Tabla Peutingeriană,[164] negreşit cu acelaşĭ drept cu care altă dată Mannert căuta acolo oraşul Drubetis de pe aceĭaşĭ Tablă saŭ Δρουφηγίς din Ptolemeŭ, pe care érăşĭ cu acelaşĭ drept Katancsich îl muta la satul Driviţa![165]

Tóte acestea pot fi orĭ-ce, numaĭ istoriă nu sînt.

Nouă prin trecutul seŭ şi născută anume în epoca cea maĭ furtunósă

([164]) Gooss, *Studien zur Geographie und Geschichte des Trajanischen Daciens*, Hermanstadt, 1874, mapa.
([165]) Forbiger, *Handb. d. alten Geographie*, t. 3, p. 1109, nota 74.

din istoria Românilor, când fel de fel de némurĭ străine năbuşiaŭ de pretutindenĭ asupra Olteniei, Craĭova — jună încă — are de 'nainte 'ĭ un viitor cu atăt maĭ lung, în cursul căruia tunurile dela Calafat, ca şi acelea ce s'ar maĭ puté aşeḑa pe aĭurĭ, nu vor îngădui o a doua ediţiune a Ungurului Oslu, a Mongolului Ordà saŭ a Sasului Konrad, ba nicĭ chĭar a simpaticuluĭ păgân «Craĭu-Ion» al Cumanilor.

ERRATA

Pagina :	*Rînd :*	*Tipărit :*	*Citesce :*
12	12	data	dată
21	11	Caliman	Asén II

INDICELE

SCRIERILOR CONSULTATE:

Tipărit în 250 exemplare.

Prețul : 4 leĭ nuoĭ.